

En modernare rättegång

– reformering av processen i allmän domstol

Den nya lagstiftningen och några rekommendationer om tillämpningen

Promemoria

RättsPM 2008:10
Rättegångsprojektet
Oktober 2008

ÅKLAGARMYNDIGHETEN

EKOBROTTSMYNDIGHETEN
SWEDISH NATIONAL ECONOMIC CRIMES BUREAU

Innehållsförteckning

Sammanfattning av lagändringarna samt rekommendationer för åklagarens handläggning	4
1 Inledning	9
1.1 Lagändringarna	9
1.2 Rättegångsprojektet	9
1.3 Läsanvisningar	10
1.4 Information på Rånet	10
2 Ljud- och bildupptagning av förhör i domstol	11
2.1 Inledning	11
2.2 Förutsättningar för användande av tekniken	12
2.3 Åklagarens handläggning	13
2.4 Hur går inspelningen till?	15
2.5 Gallring och arkivering	16
2.6 Beskrivning av tekniken	16
2.7 Testlagen	16
3 Offentlighet, sekretess och partsinsyn avseende ljud- och bildupptagningar	17
3.1 Inledning	17
3.2 Sekretessbestämmelsens utformning	18
3.3 Rätten till partsinsyn beträffande bildupptagningar	19
3.4 Åklagarens handläggning	20
3.5 Övrigt	20
4 Videokonferensteknik m.m. i rätten	21
4.1 Inledning	21
4.2 Förutsättningar för användande av tekniken	22
4.3 Åklagarens handläggning	24
4.4 Dokumentation av förhör genom videokonferens	25
4.5 Annan användning av ljud- och bildöverföring	25
4.6 Utrustning för videokonferens	26
4.7 Support från riksåklagarens kansli	26
5 Åklagarens önskemål om hur målet ska handläggas	27
5.1 Inledning	27
5.2 Åklagarens handläggning	27
6 Avgörande utan huvudförhandling i tingsrätt	28

6.1	Inledning.....	28
6.2	Förutsättningar för att avgöra mål utan huvudförhandling	29
6.3	Åklagarens handläggning	30
6.4	Särskilt om ikraftträdandet.....	31
7	Hänvisning till handlingar vid huvudförhandling.....	32
7.1	Inledning.....	32
7.2	Förutsättningar för hänvisning till handlingar	32
7.3	Åklagarens handläggning	33
7.4	Sekretess	36
8	Muntlig förberedelse m.m.	36
8.1	Inledning.....	36
8.2	Förutsättningar för muntlig förberedelse	37
8.3	Åklagarens handläggning.....	37
8.4	Svaromål i brottmål.....	38
8.5	Sammanträde enligt 23 kap. 18 § rättegångsbalken.....	38
9	Avvisning av bevisning	40
9.1	Inledning.....	40
9.2	Förutsättningar för avvisning.....	40
9.3	Åklagarens handläggning.....	41
10	Hovrättsprocessen.....	43
10.1	Inledning.....	43
10.2	Bevisning i hovrätten.....	44
10.3	Åklagarens handläggning.....	47
11	Prövningstillstånd i hovrätt.....	50
11.1	Grunderna för prövningstillstånd	50
11.2	Partiellt prövningstillstånd.....	51
12	Övergångsbestämmelser.....	52
12.1	Inledning.....	52
12.2	Åklagarens handläggning.....	52
13	Erfarenhetsutbyte.....	53

Sammanfattning av lagändringarna samt rekommendationer för åklagarens handläggning

Den 1 november 2008 träder en rad ändringar i bland annat rättegångsbalken ikraft. Ändringarna grundar sig på regeringens proposition 2004/05:131 En modernare rättegång - reformering av processen i allmän domstol.

Nedan anges sammanfattningsvis vad reformen innebär för brottmålen och rekommendationer för åklagarens handläggning.

Ljud- och bildupptagning av förhör i domstol (kapitel 2)

Alla förhör med bevispersoner i tingsrätt, även med tilltalad och målsägande, ska dokumenteras genom ljud- och bildupptagning (videoupptagning) om inte särskilda skäl talar mot det. I hovrätt får sådan upptagning ske.

Rekommendation: Eftersom huvudregeln är att videoupptagningarna ska utgöra den muntliga bevisningen i hovrätten, måste frågor rörande en viss åtalspunkt kunna särskiljas inför hovrättens prövning. Åklagaren bör därför planera och strukturera förhören i rätten så att varje åtalspunkt så långt som möjligt tas för sig.

Åklagaren bör tydligt under förhöret ange om förhöret avser en allmän, inledande del och när förhöret övergår i en ny åtalspunkt eller ett nytt moment.

Om tingsrätten tar upp förhöret endast genom ljudupptagning bör åklagaren dokumentera detta i akten inför en eventuell hovrättsprocess.

Offentlighet, sekretess och partsinsyn avseende ljud- och bildupptagningar (kapitel 3)

För bildupptagningarna råder s.k. omvänd sekretess. Presumtionen är att dessa ska omfattas av sekretess och inte lämnas ut.

Parterna kommer att beredas möjlighet att titta på ljud- och bildupptagningarna i domstolarnas lokaler.

Ljud- och bildupptagningarna kommer att förstöras efter laga kraft.

Rekommendation: Åklagaren bör inte begära att få ut bildupptagningarna från rätten. Vid behov ska åklagaren begära ut ljudupptagningarna eller titta på ljud- och bildupptagningarna i domstolens lokaler.

Videokonferensteknik m.m. i rätten (kapitel 4)

Huvudregeln är alltså att parter och andra ska närvara personligen i rätten. Samtliga parter och bevispersoner kan dock, om rätten anser det lämpligt,

vid sammanträde inför rätten närvara genom videokonferens eller per telefon.

Rekommendation: Åklagaren bör, när de tekniska förutsättningarna finns och tid (framförallt restid) står att vinna, begära att få närvara genom videokonferens vid mer rutinbetonade ärenden, t.ex. okomplicerade häktningsförhandlingar och sammanträden avseende prövning av andra tvångsmedel samt enklare huvudförhandlingar, t.ex. vissa påföljdsfrågor i hovrätt.

Åklagaren bör, när det är lämpligt, begära att få närvara i rätten per telefon.

Åklagaren bör, när det är aktuellt, i häktningsframställningar, stämningsansökningar, överklaganden och svarsskrivelser, ange om åklagaren och de åberopade förhörspersonerna bör närvara genom videokonferens eller per telefon.

Åklagaren bör vara återhållsam med att begära att vittnen ska höras per telefon.

Åklagarens önskemål om hur målet ska handläggas (kapitel 5)

Om åklagaren har några önskemål om hur ett mål ska handläggas, bör dessa anges i stämningsansökan.

Rekommendation: Åklagaren bör utnyttja möjligheten att ange synpunkter på målets handläggning, t.ex. beräknad förhandlingstid och behov av medhörning.

Avgörande utan huvudförhandling i tingsrätt (kapitel 6)

Brottmål där påföljden enbart kommer att bli böter kan avgöras på handlingarna om en förhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet (OBS: detta gäller inte ungdomsmål).

Rekommendation: Om domstolen kan avgöra målet på handlingarna bör åklagaren ange det i stämningsansökan. I sådana fall bör åklagaren också lämna ett konkret *påföljdsförslag* och ange om det finns särskilda omständigheter som domstolen bör ta hänsyn till vid påföljdsbedömningen.

För att mål ska kunna avgöras utan huvudförhandling bör åklagaren kvalitetssäkra förundersökningsprotokollen.

Hänvisning till handlingar vid huvudförhandling (kapitel 7)

Muntlighetsprincipen mjukas upp. Processmaterial kan, i såväl tingsrätt som hovrätt, i större utsträckning än tidigare presenteras genom hänvisning till handlingar. Detta gäller yrkanden, sakframställning, bevisning samt personalia.

I hovrätten är det även möjligt att hänvisa till ett referat ur tingsrättens dom eller till en ljud- eller videoupptagning från tingsrätten.

Rekommendation: Åklagaren bör framföra yrkanden och sakframställningar muntligen.

Åklagaren bör ta tillvara den utökade möjligheten att hänvisa till handlingar när det är lämpligt. I omfattande eller komplicerade mål bör hänvisning till handlingar göras för att underlätta domstolens möjlighet att tillgodogöra sig materialet.

Förundersökningsprotokollet bör disponeras så att de handlingar som kan presenteras genom hänvisning lätt kan särskiljas.

Åklagaren bör i stämningsansökningar, överklaganden och svarsskrivelser ange vilka handlingar, uppgifter och ljud- och videoupptagningar som kan presenteras genom hänvisning.

För att underlätta rättens bedömning av hur bevisning ska läggas fram bör åklagaren i stämningsansökningar, överklaganden och svarsskrivelser ange tydliga bevisuppgifter med preciserade bevisteman.

Muntlig förberedelse (kapitel 8)

Kravet på särskilda skäl för förberedelse i brottmål tas bort. Förberedelse ska hållas om det behövs för målets förberedelse eller av något annat skäl.

Rekommendation: Åklagaren bör alltid påkalla sammanträde för muntlig förberedelse när det behövs och kan vara till nytta för den kommande huvudförhandlingen.

Avvisning av bevisning (kapitel 9)

Rätten får möjlighet att avvisa bevisning om beviset trots rimliga ansträngningar inte kan tas upp och avgörandet inte bör fördröjas ytterligare.

Rekommendation: Om åklagaren bedömer att det finns en uppenbar risk för att bevisning kan komma att avvisas, och det inte går att lämna några upplysningar som kan leda till en bevisupptagning bör åklagaren, med hänsyn till omständigheterna i det enskilda målet, överväga att återkalla bevisningen och ta ställning till om det påverkar bevisläget så att åtalet bör läggas ned.

Åklagaren bör i aktuella fall begära att den tilltalades bevisning ska avvisas.

Hovrättsprocessen (kapitel 10)

Hovrättsprocessen ska i första hand vara en granskande överprövning av tingsrättens avgörande, inte en omprövning.

Huvudregeln är att videoförhören från tingsrätten, även med tilltalad och målsägande, ska spelas upp i hovrätten. I vissa fall kan tilläggsförhör förekomma. Endast i undantagsfall ska omförhör hållas. Parterna måste ange skälen för nya förhör.

Uppläsning av referat ur tingsrättens dom är fortfarande en möjlighet, detta gäller även tilltalads och målsägandes berättelser.

Tilltrosreglerna i hovrätten ändras. Omförhör krävs inte för tilltrosbedömningar, det blir tillräckligt med uppspelning av videoupptagning från tingsrätten.

Mot bakgrund av de nya reglerna om upptagning av bevisning och hänvisning till handlingar kommer utrymmet för hovrätten att avgöra mål utan huvudförhandling att öka.

Om huvudförhandling ska hållas i hovrätten ska den tilltalade, som regel, kallas att inställa sig personligen även om förnyat förhör inte ska hållas med honom eller henne.

Rekommendation: Åklagaren bör verka för att hovrättsprocessen blir en överprövning och inte en omprövning. Omförhör och tilläggsförhör bör därför undvikas när det är möjligt.

Åklagaren bör ange tydliga och preciserade bevisuppgifter samt ange om beviset kan presenteras genom hänvisning. Om motparten inte anför tillräckliga skäl för tilläggsförhör eller omförhör bör åklagaren motsätta sig nya förhör.

Den åklagare som har haft ett mål i tingsrätten är bäst lämpad att avgöra om omförhör eller tilläggsförhör krävs i hovrätten och bör därför handlägga målet även i hovrätten, i vart fall under förberedelserna inför hovrättsprocessen.

Den åklagare som har haft ett mål i tingsrätten bör i akten anteckna omständigheter som är av betydelse för presentationen av bevisningen i hovrätten.

Åklagaren bör lämna synpunkter på målets handläggning i hovrätten.

Åklagaren bör utnyttja hovrätternas möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling och begära detta när det är lämpligt.

Om huvudförhandling ska hållas i hovrätten bör åklagarens inställning vara att den tilltalade ska vara närvarande och att hans talan ska förfalla om han inte kommer.

Prövningstillstånd i hovrätt (kapitel 11)

En ny grund för prövningstillstånd införs. Prövningstillstånd kan beviljas när det inte utan sådant går att bedöma riktigheten av tingsrättens avgörande.

Möjlighet till partiellt prövningstillstånd i hovrätten införs.

Rekommendation: Åklagaren bör peka på möjligheten till partiellt prövningstillstånd så snart åklagaren anser att hovrätten enkelt och snabbt kan skilja sig från sådana delar som det från saklig synpunkt inte finns anledning att pröva ytterligare.

Övergångsbestämmelser (kapitel 12)

För flertalet av lagändringarna saknas övergångsbestämmelser. Detta innebär att lagändringarna träder ikraft och kan tillämpas på samtliga mål från och med den 1 november; detta oavsett om åtal har väckts eller huvudförhandling påbörjats före den 1 november.

Rekommendation: Om huvudförhandling har påbörjats före ikraftträdandet men avslutas därefter bör åklagaren överväga lämpligheten i att muntlig bevisning i en rättegång tas upp eller presenteras på olika sätt, bland annat med hänsyn till balansen i rättegången.

Åklagaren bör i fall där videoupptagning i tingsrätten har skett i enlighet med testlagen och målet har överklagats till Göta hovrätt överväga lämpligheten i att videoupptagningen ersätter omförhör i hovrätten.

Erfarenhetsutbyte (kapitel 13)

Ett särskilt forum finns på Rånet kring den nya lagstiftningen.

Rekommendation: Åklagaren bör aktivt använda sig av Rånets forum som kanal för frågor som rör den nya lagstiftningen.

1 Inledning

1.1 Lagändringarna

Den 1 november 2008 träder en rad ändringar i främst rättegångsbalken ikraft. Ändringarna grundar sig på regeringens proposition 2004/05:131 En modernare rättegång - reformering av processen i allmän domstol.

Det övergripande syftet med reformen är att skapa en modernare rättegång i allmän domstol som uppfyller kraven på en rättssäker, effektiv och ändamålsenlig handläggning av mål och ärenden. Reformen innebär ett bättre utnyttjande av modern teknik genom främst videokonferens och videoupptagning av förhör. Vidare medför lagändringarna ökad flexibilitet genom ökade möjligheter att anpassa handläggningen av mål till vad som är lämpligt i det enskilda fallet, t.ex. genom uppmjukningar av kravet på muntlighet och möjlighet till avgörande av mål på handlingarna i tingsrätten.

Reformen syftar även till att skapa en mer ändamålsenlig hovrättsprocess. Hovrätten ska i större utsträckning grunda sin prövning på samma material som legat till grund för tingsrättens avgörande. Hovrättens prövning ska vara en överprövning och inte en omprövning av tingsrättens avgörande. Reformen tydliggör att tyngdpunkten i rättsskipningen ska ligga i första instans.

För tvistemålens del innebär reformen, utöver vad som även gäller även för brottmålen, bland annat utökade krav på prövningstillstånd i hovrätt, att rätten ska upprätta en tidsplan för målets handläggning samt att rätten ska göra en skriftlig sammanställning av yrkanden och grunder. Parterna ges vidare ett större ansvar för att driva processen framåt.

Testlagen

Vissa delar av lagstiftningen har kunnat tillämpas sedan den 1 december 2007 för att säkerställa en smidig övergång till det nya systemet. Lagen, som kallas "Testlagen", har omfattat Göta hovrätt och ett antal tingsrätter under den hovrätten. Genom testlagen har tekniken med videoupptagning av förhör i tingsrätterna testats. Testlagen upphör den 1 november 2008. Då träder i stället lagstiftningen ikraft i sin helhet och över hela landet.

1.2 Rättegångsprojektet

För att förbereda åklagarväsendet inför lagändringarna, hitta de bästa arbetsformerna och ta tillvara vunna erfarenheter och sprida dessa till alla medarbetare har en projektgrupp arbetat med reformen. Syftet med gruppens arbete har varit att identifiera hur ändringarna kan påverka åklagarens arbetsätt och hur åklagarrollen kan utvecklas.

Rättspromemoriens syfte

Syftet med denna promemoria är att ge åklagarna en sammanfattning av de lagändringar som avser brottmålen samt ge konkreta råd och rekommendationer om tillämpningen av lagändringarna och närliggande frågor, för att åkla-

garväsendet på ett enhetligt sätt ska se till att lagstiftarens syfte med reformen uppnås.

När denna promemoria skrivs har lagstiftningen ännu inte trätt ikraft. Vid behov kommer promemorian att uppdateras med nya eller ändrade rekommendationer.

1.3 Läsanvisningar

De inledande kapitlen behandlar den moderna teknik som införs i domstolarna. Därefter följer de kapitel som behandlar rättsliga frågor.

Varje kapitel inleds med en rekommendation för åklagarens handläggning. Därefter följer en inledning där bland annat syftet med reformen anges. Efter det följer aktuella frågeställningar och utförligare anvisningar för åklagarens handläggning.

I bilaga till promemorian finns de viktigaste lagändringarna i rättegångsbalken intagna (SFS 2005:883).

När *propositionen* anges i promemorian avses regeringens proposition 2004/05:131 En modernare rättegång - reformering av processen i allmän domstol.

När *Idéskriften* anges i promemorian avses Riksåklagarens skrift Effektivare hantering av stora och komplicerade brottmål – en idéskrift.

För att lagtexten ska vara teknikneutral har lagstiftaren valt att använda begreppen ljud- och bildupptagning samt ljud- och bildöverföring. När begreppet videoupptagning används i promemorian avses ljud- och bildupptagning. Med ljud- och bildöverföring avses videokonferens eller telefon.

1.4 Information på Rånet

Information om det nya regelverket finns samlat på Rånet under Styrning & Ledning/Projekt/Rättegångsprojektet.

På denna sida finns bland annat nyheter, förarbeten, lagtext och utbildningsmaterial. Dessutom finns länkar till debattartiklar och andra myndigheters information, Forum och Frågor-och-svar m.m.

På Rånet finns även en förteckning över de domstolar och häkten som har videokonferensmöjligheter. Det finns vidare en sammanställning över samtliga kammars telefonnummer till videokonferensanläggningarna med angivande av kontaktpersoner för anläggningarna.

Ämnessidan på Rånet fortlever så länge det bedöms vara värdefullt.

2 Ljud- och bildupptagning av förhör i domstol

Rekommendation: Förhör med bevispersoner kommer att dokumenteras genom ljud- och bildupptagning (videoupptagning) i tingsrätten. Eftersom huvudregeln är att videoupptagningarna ska utgöra den muntliga bevisningen i hovrätten, måste frågor rörande en viss åtalspunkt kunna särskiljas inför hovrättens prövning. Åklagaren bör därför planera och strukturera förhören i rätten så att varje åtalspunkt så långt som möjligt tas för sig.

Åklagaren bör tydligt under förhöret ange om förhöret avser en allmän, inledande del och när förhöret övergår i en ny åtalspunkt eller ett nytt moment.

Om tingsrätten tar upp förhöret endast genom ljudupptagning bör åklagaren dokumentera detta i akten inför en eventuell hovrättsprocess.

2.1 Inledning

Alla förhör i tingsrätt ska spelas in med ljud och bild (6 kap. 6 § rättegångsbalken). Förhör som hålls enligt ärendelagen, t.ex. i besöksförbudsärenden, ska också spelas in. Om målet överklagas till hovrätten kan inspelningarna, tillsammans med övrigt material i målet, utgöra underlag i frågan om prövningstillstånd ska beviljas eller inte. Ljud- och bildupptagningarna ska också som huvudregel utgöra den muntliga bevisningen i hovrätten (se vidare kapitel 10).

Tekniken har testats sedan den 1 december 2007 vid Göta hovrätt och sju tingsrätter.

Bättre underlag för hovrätten

Att dokumentera förhör i tingsrätt med ljud och bild innebär att hovrätterna får ett bättre underlag än vad enbart ljudupptagningarna ger när det gäller att bedöma bevisvärdet av ett i tingsrätten hållet förhör. Jämfört med en ljudupptagning kan en ljud- och bildupptagning förmedla åtskilligt som kan ha betydelse vid förståelsen och bedömningen av en persons utsaga, som gester, ansiktsuttryck m.m. Att tingsrättsförhöret kan läggas fram i hovrätten genom en ljud- och bildupptagning är i många fall till och med att föredra jämfört med att förhörspersonen hörs på nytt. Detta eftersom berättelsen i tingsrätten, som lämnas i närmare anslutning till den aktuella händelsen än en berättelse i hovrätten, i många fall ger ett bättre uttryck för vittnets verkliga iakttagelser. Minnet hos vittnen och andra som ska höras kan ha försvagats efter förhöret i tingsrätten. Det finns också en risk för att vittnet vid förhöret i hovrätten mer strävar efter att minnas vad han eller hon sagt vid tingsrättsförhöret än vad som verkligen inträffat. Till detta kommer risken för att vittnen och andra som hörts har utsatts för påtryckningar efter förhöret i tingsrätten.

Förhörspersoner behöver inte höras på nytt i hovrätten

Att dokumentera förhör i tingsrätt på video för att sedan i hovrätten kunna spela upp upptagningen av förhöret, innebär att förhörspersonerna slipper inställa sig på nytt och åter berätta om den aktuella händelsen.

Effektivare rättsprocess

Färre omförhör innebär vidare att hovrättsprocessen kan bli effektivare. Huvudförhandlingarna kommer att kunna genomföras under smidigare former och vissa mål som enligt dagens regler hade krävt en huvudförhandling, kommer att kunna avgöras på handlingarna (se kapitel 10). Antalet huvudförhandlingar som måste ställas in p.g.a. att vittnen eller andra förhörspersoner uteblir kommer att minska. En minskning av antalet omförhör kommer också att begränsa parternas rättegångskostnader.

Även för processen i tingsrätt är det i vissa fall en fördel om bevisningen dokumenteras med videoupptagning. Det gäller framförallt vid bevisupptagning utom huvudförhandling.

2.2 Förutsättningar för användande av tekniken

Förhör med bevispersoner ska spelas in genom en ljud- och bildupptagning i tingsrätt om inte särskilda skäl talar emot det. Hovrätten får dokumentera ett förhör på ett sådant sätt. Även det som iakttas vid syn får dokumenteras genom en ljud- och bildupptagning. (6 kap. 6 § och 6 a § rättegångsbalken)

Särskilda skäl att inte ta upp ett förhör på video

Det uppställs inte något krav på samtycke som villkor för att en videoupptagning ska få göras. Tingsrätten ska inte heller göra en bedömning av det framtida behovet av en videoupptagning i det enskilda fallet. Domstolen kan dock avstå från att filma förhöret om det finns *särskilda skäl*.

Särskilda skäl att inte filma ett förhör kan föreligga om det kan antas att *den som ska höras uppfattar inspelningen som så besvärande att detta på ett negativt sätt påverkar dennes berättelse*. Principen är att förhör ska filmas så länge utredningsintresset eller starka integritetsskäl inte lägger hinder i vägen (prop. s. 108). Eftersom det finns ett starkt sekretesskydd för bilduppgiften (se kapitel 3) är utrymmet för att underlåta att dokumentera ett förhör genom en videoupptagning av hänsyn till integritets- och utredningsskäl mycket begränsat. Vid enstaka tillfällen kan dock detta utgöra skäl att i stället dokumentera förhöret på något annat sätt, t.ex. genom en ljudupptagning.

En situation som har uppmärksamrats inom polisen och åklagarväsendet är om en person med någon form av skyddad identitet ska förhöras och det är särskilt angeläget att dennes utseende inte i onödan exponeras för den tilltalade. Även om förhöret hålls med s.k. medhörning och bildöverföring inte äger rum (se kapitel 4.5), har den tilltalade efter förhandlingen rätt att, enligt reglerna om partsinsyn, titta på bildupptagningen (se kapitel 3.3). I ärenden där denna fråga uppkommer bör åklagaren föra en diskussion med polisen och därefter med domstolen om lämpligheten av videoinspelning av förhöret.

Ett annat exempel på särskilda skäl att inte filma ett förhör kan vara om tekniken av någon anledning skulle falla eller inte finnas tillgänglig.

Rätten beslutar

Det är rätten som avgör hur förhöret ska dokumenteras. Det ligger dock i sakens natur att rätten bör fästa avseende vid synpunkter som parterna eller den som ska höras har i frågan. Rätten kan dock i allmänhet utgå ifrån att förhöret kan dokumenteras genom en ljud- och bildupptagning. Det bör alltså i normalfallet inte komma i fråga att rätten inför varje förhör tar upp frågan om hur detta ska dokumenteras.

2.3 Åklagarens handläggning

Strukturering av förhör

Det är viktigt att förhören i tingsrätten struktureras på ett tydligt sätt för att hovrätten ska kunna hitta allt inspelat material som rör en viss åtalspunkt eller en viss tilltalad. Om inte detta görs riskerar man att viktiga uppgifter som tagits upp vid tingsrätten inte kan hittas och därför inte spelas upp av hovrätten vilket kan inverka negativt på bevisläget.

Vid ett förhör kan protokollföraren skilja åtalspunkter åt genom att göra olika inspelningar eller genom att göra indexmarkeringar i en sammanhängande inspelning. Under testperioden har det visat sig att tekniken att göra flera inspelningar är att föredra. Om ett mål omfattar flera åtalspunkter (åp) görs därför för det mesta flera inspelningar som då namnges med åp 1, åp 2 o.s.v. Avser målet en enda åtalspunkt behövs ingen uppdelning på flera inspelningar. Om flera åtalspunkter tas upp blandat under ett förhör är det inte möjligt att skilja dem åt genom olika inspelningar. I dessa fall är det viktigt att ett index sätts när förhöret övergår från en åtalspunkt till en annan. Indexering kan också vara en bra metod om det i en åtalspunkt finns tydligt markerade "delgärningar" som t.ex. i en grov kvinnofridskränkning. Ett index kan då markera när förhöret går över till ett nytt delmoment.

Det är vanligt att endast vissa åtalspunkter överklagas. I sådana fall ska endast de delar av det tidigare förhöret som rör de överklagade punkterna spelas upp i hovrätten. Som nämnts är det då viktigt att tingsrätten har markerat de olika åtalspunkterna tydligt så att hovrätten hittar och kan ta del av allt material som framkommit i tingsrättsförhandlingen. Ska detta fungera på ett bra och rättssäkert sätt krävs alltså stringenta förhör i tingsrätten och en aktiv processledning från domstolens sida så att åtalspunkterna hålls isär och kan urskiljas. Åklagaren bör därför förbereda och lägga upp sitt förhör så att samtliga allmänna frågor samt samtliga frågor beträffande en åtalspunkt eller ett gärningsmoment ställs i ett sammanhang. Åklagaren bör också tydligt markera för rätten när förhöret övergår till att gälla en annan åtalspunkt eller ett annat moment. Om en målsägande eller ett vittne hörs över en åtalspunkt som rör flera tilltalade är det även angeläget att det kan urskiljas vilka delar i förhöret som rör respektive tilltalad.

Det bör framhållas att även om en strukturering av förhöret som angetts är önskvärd kommer det att uppkomma situationer där förhör inte kan hållas på det sättet. Självklart måste då förhöret anpassas till omständigheterna i det enskilda fallet och till förhörspersonens förmåga att berätta.

Eftersom förhören i tingsrätten bör struktureras som ovan angetts är det av värde om även förhören under förundersökningen kan struktureras på samma sätt. Denna fråga tas dock inte närmare upp i detta sammanhang.

Bevisupptagning utom huvudförhandling

Att förhör tas upp med video innebär en väsentligt förbättrad möjlighet att värdera muntlig bevisning utan att den behöver tas upp på nytt (se kapitel 10). Detta medför även att utrymmet för att tillåta bevisupptagning utom huvudförhandling enligt det befintliga regelverket kommer att öka (prop. s. 153). Bevisupptagning utom huvudförhandling bör i ökad utsträckning enligt förutsättningarna i 36 kap. 19 § rättegångsbalken därför kunna användas för att t.ex. hålla målsägande- eller vittnesförhör i fall där en tilltalad vid flera tillfällen uteblivit från en förhandling. (Se kapitel 6 om bevisupptagning utom huvudförhandling i mål som kan avgöras utan huvudförhandling i tingsrätt)

Inför ett överklagande

Inför ett överklagande har åklagaren, om inget talar däremot, att utgå från att förhören dokumenterats genom både ljud- och bildupptagning. Har en upptagning i tingsrätt endast skett med ljud, måste den åklagare som haft målet tydligt dokumentera detta i akten så att det uppmärksammas vid ett eventuellt överklagande. I dessa fall kan det vara aktuellt att begära omförhör om det inte skulle vara tillräckligt med uppspelning av ljud eller uppläsning av referat ur tingsrättens dom (se kapitel 10). Dokumentation i akten bör göras i ärendet i Cåbra; Ny handling, Arbetsmaterial.

Hur får åklagaren del av ljud- och bildupptagningen?

I vissa fall kan det finnas behov för åklagaren att ta del av det inspelade förhöret för att kunna ta ställning till om omförhör eller tilläggsförhör ska begäras eller inte. Detta kan alltid ske genom att åklagaren begär att få en kopia av ljudupptagningen. Ljudfiler kan på ett enkelt sätt överlämnas till åklagaren. Om åklagaren har behov av att även titta på inspelningen bör åklagaren begära att få ta del av förhöret i domstolens lokaler (se kapitel 3, avsnittet om Partsinsyn).

Syn

Det finns flera fördelar med att dokumentera även syn genom en videoupptagning. Särskilt uppenbara är fördelarna om ett föremål riskerar att förändras eller gå förlorat innan avgörandet vunnit laga kraft. Syn kan hållas både på stället och i rättsalen. Är det fråga om syn på stället, kan en videodokumentation innebära att beviset inte behöver tas upp på nytt i hovrätten vilket kan leda till besparingar och förenklingar för såväl parterna som rätten. Möjlighe-

ten att använda tekniken kan också aktualiseras i situationer där ett föremål inte bör flyttas till rättssalen t.ex. då föremålet finns långt från rättssalen eller att det är så känsligt eller dyrbart att det av den anledningen inte bör flyttas.

Ett förslag på en portabel videoinspelningsutrustning som ska kunna användas för inspelning av förhör när domstolarna inte har förhandling i en domstolslokal eller vid en syn har tagits fram. Utrustningen har sedan april 2008 testats på miljödomstolen i Växjö.

Objektkamera, förevisning på kartor m.m.

Åklagaren använder allt oftare objektkamera när material presenteras för domstolen. För att undvika att ta med materialet till hovrätt skulle det vara praktiskt om inspelningssignalen från objektkameran kunde lagras i Vera och sedan spelas upp i hovrätten. Detta kommer tyvärr inte att vara möjligt med nuvarande system men frågan har uppmärksammats av Domstolsverket.

Under en förhandling kan det ibland uppstå behov av att under ett förhör t.ex. visa på en karta var man fanns vid händelsen. I dagsläget går ofta parterna fram till domarbordet och förklarar situationen. I en framtida inspelningssituation är detta inte att rekommendera eftersom kameran då inte kan spela in förhörspersonen och vad denne visar. För att hantera detta framöver kan en praktisk möjlighet vara att med objektkamerans hjälp visa kartan på duken i rättssalen och rikta kameran mot duken och låta förhörspersonen visa på kartan. En annan möjlighet är att förhörspersonen håller upp och pekar på kartan och att detta zoomas in. Alternativt kan förhörspersonen visa och markera på en skiss som därefter läggs i akten. Det är viktigt att det blir tydligt vad förhörspersonen pekat på eller visat, annars ökar risken för att ett nytt förhör måste hållas i hovrätten.

2.4 Hur går inspelningen till?

I en rättssal finns kameran monterad på en pollare framför domarbordet. Kameran är förinställd så att den filmar målsägande, vittne samt tilltalad. Åklagaren kommer inte att filmas. I vissa större rättssalar finns kamera även monterad i taket eller på väggen så att förhörspersoner vid flera partsbord kan spelas in. Det är endast en kamera som spelar in. Kameran är förinställd på att filma förhörspersonen så att dennes händer kommer med i bild. Det finns dock möjlighet för den som styr inspelningen att zooma in förhörspersonen. En lämplig situation då inzoomning kan användas, är då målsäganden i ett förhör beskriver och uppvisar spår efter våld mot kroppen. Om den som hörs är mycket rörlig kan man i stället zooma ut så att hela förhörspersonen är i bild under inspelningen. Det är protokollföraren som via en pekskärm framför sig sköter all teknik. Både ordförande, protokollförare och parter bör dock vara aktiva och ha synpunkter på om något ska zoomas in eller ut så att förhören tas upp på bästa sätt.

Om in- eller uppspelningsutrustningen inte fungerar finns det en lokal supportorganisation på varje domstol med minst två personer med särskild utbildning i rättssalsteknik och ljud- och bildinspelningar. Det finns även en central supportorganisation hos Domstolsverket. Om inte bildinspelningsut-

rustningen fungerar finns också möjligheten att ta upp förhöret endast med ljud eller för hand.

2.5 Gallring och arkivering

En ljud- och bildupptagning ska bevaras i två månader efter det att domstolen avgjort målet eller ärendet. Om avgörandet överklagas, ska upptagningen bevaras till dess att målet eller ärendet avgjorts genom en dom eller ett beslut som vunnit laga kraft.

2.6 Beskrivning av tekniken

Inledning

En systemlösning för hantering av ljud- och bildupptagningar av förhör har tagits fram av Domstolsverket. Tekniken har integrerats i domstolarnas gemensamma verksamhetsstöd Vera. Den tekniska lösningen innebär i kortlighet att de ljud- och bilduppgifter som tas upp i domstolarna på elektronisk väg, överförs till en central lagringsenhet vid Domstolsverket i Jönköping. Uppgifterna är därefter åtkomliga via elektronisk överföring för den domstol som tagit upp uppgifterna samt för hovrätt och Högsta domstolen (om målet överklagas).

2.7 Testlagen

En särskild testlag har gällt fr.o.m. den 1 december 2007. De domstolar som har varit testdomstolar är Göta hovrätt och tingsrätterna i Eksjö, Jönköping, Kalmar, Linköping, Norrköping, Växjö och Örebro. Inom åklagarväsendet har i första hand de sex allmänna kammare som stämmer in sina mål till dessa tingsrätter, men även de nationella kammare och Ekobrottsmyndigheten som har mål vid dessa tingsrätter och Göta hovrätt berörts. Testverksamheten har endast inneburit att man testat systemlösningen d.v.s. in- och uppspelning, arbetsmetoder samt stöd och support. Några förändringar i övrigt, t.ex. hur bevisningen förebringas i hovrätten, har inte gjorts.

Utvärdering av testperioden

Fram till den 31 maj 2008 hade det gjorts drygt 16 000 inspelningar. De vanligaste felen har varit att bildinspelningen stannat och bilden frysts medan ljudet spelats in, att kablage lossnat så att bilden som spelats in blivit svart, att inspelningen inte satts igång samt att synkroniseringen mellan ljud och bild inte fungerat. Alla dessa fel har åtgärdats och i dagsläget fungerar tekniken utan några störningar. Vidare har det successivt genomförts förbättringar i rättssalarna. Bl.a. har fördunklingsgardiner installerats.

De erfarenheter som har konstaterats i övrigt är att protokollföraren i domstolen normalt sett sköter tekniken kring ljud- och bildinspelningar utan problem. Vid förhandlingen upplyser ordföranden förhörspersonen om att förhöret spelas in. Någon information om bildinspelningen ges inte i kallelsen. Några särskilda reaktioner på detta har inte förekommit annat än i några enstaka fall. Åhörare kan komma med i bild om de t.ex. sitter bakom vittnet

som spelas in. Information om detta finns i den informationsbroschyr som finns tillgänglig på domstolarna.

3 Offentlighet, sekretess och partsinsyn avseende ljud- och bildupptagningar

Rekommendation: Åklagaren bör inte begära att få ut bildupptagningarna från rätten. Vid behov ska åklagaren begära ut ljudupptagningarna eller titta på ljud- och bildupptagningarna i domstolens lokaler.

3.1 Inledning

Ljud- och bildupptagningar av förhör utgör en del av domstolens protokoll och blir därför inte allmän handling förrän protokollet har färdigställts och fått sin slutliga avfattning, vilket tidigast kan ske när förhandlingen avslutats. Om något protokoll inte upprättas vid förhandlingen blir upptagningen allmän handling tidigast när domstolens avgörande avkunnas eller expedieras (prop. s. 112).

Var och en kan, med stöd av tryckfrihetsförordningen (2 kap. 12 och 13 §§), begära att få ta del av en allmän handling eller begära en kopia eller avskrift av densamma. En sådan begäran ska beviljas om handlingen inte omfattas av sekretess.

En särskild sekretessbestämmelse har införts i 7 kap. 48 § sekretesslagen när det gäller *bildupptagningar*. Sekretess ska gälla för *bilduppgiften* i en videoupptagning som gjorts vid ett domstolsförhör, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den hörde lider men, s.k. omvänt skaderekvisit. Sekretessen består även om upptagningen spelas upp vid en offentlig förhandling. Sekretessen för bildupptagning och den tystnadsplikt som följer därav har företräde framför meddelarfriheten.

Något om ljudupptagningar och fotograferingsförbudet

Frågan om dokumentation av förhör i domstol har ett nära samband med förbudet att fotografera i rättssalen (5 kap. 9 § rättegångsbalken). Förbudet är ovillkorligt och omfattar även elektronisk bildupptagning för TV. Bakgrunden till förbudet var att fotografering dels kunde störa förhandlingen, dels såvitt avser brottmål utsätta den tilltalade för ett onödigt lidande (prop. s. 113). Regeringen har i propositionen uttryckt att de överväganden som låg bakom införandet av förbudet i allt väsentligt gör sig gällande även idag. Mot bakgrund härav har den rättsliga regleringen av ljud- och bildupptagningar av domstolsförhör utformats på sådant sätt att fotograferingsförbudet inte kan kringgås genom att kopia på bildupptagningen alltid lämnas ut på begäran av en enskild person.

Närmare om sekretessen för bildupptagningar

I förarbetena har regeringen, vid övervägandena av behovet av en särskild sekretessregel för bilduppgifter i ett videoförhör i domstol, vägt offentlighetsprincipen mot skyddet för den enskildes personliga integritet (prop. s. 110 ff). Härvid konstaterades att det på goda grunder kunde antas att de flesta som var kallade till domstol i förhörssyfte skulle anse att en obegränsad möjlighet för andra att ta del av upptagningen från deras förhör skulle utgöra ett avsevärt intrång i den personliga integriteten, betydligt större än vad dagens ljudupptagningar innebär. Risken för obegränsad spridning av bildupptagningen skulle vidare med stor sannolikhet inverka negativt på människors förmåga att avge en spontan och klar berättelse, vilket skulle kunna äventyra bevisvärdet av utsagan. Dessutom skulle möjligheten att fritt få ta del av bildupptagning kunna verka pressande på företrädesvis brottsoffer. Bevispersoner skulle sannolikt inte frivilligt vilja medverka till ett förhör med kännedom om att uppgifter om deras utseende och sättet att agera skulle komma att spridas på ett obegränsat sätt t.ex. över Internet. Även risken för repressalier eller trakasserier mot förhörspersoner i mål med en underliggande hotbild eller starka motsättningar mellan parter beaktades vid övervägandena. Mot bakgrund av dessa överväganden gäller alltså en presumtion för sekretess.

3.2 Sekretessbestämmelsens utformning

Sekretessen för bildupptagningar har utformats med ett omvänt skaderekvisit. Således föreligger en *presumtion* för sekretess i domstol för uppgift i bild som tagits upp vid förhör i domstol, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att det uppstår något men för den hörde. Syftet med bestämmelsens utformning har varit att sekretessen ska knytas till varje form av risk för att den hörde lider men genom att uppgiften röjs. På så sätt ska det intrång i den personliga integriteten, som en obegränsad möjlighet för envar att i efterhand ta del av bildupptagningen hade inneburit, elimineras. Sekretessen omfattar dock inte ljudupptagningen utan endast uppgift i bild som ingår i en ljud- och bildupptagning. Det bör även framhållas att sekretesskyddet inte gäller gentemot den hörde själv. Den hörde kan därför alltid få ut bildupptagningen från sitt eget förhör.

Enligt 12 kap. 3 § sekretesslagen upphör sekretessen att gälla för en uppgift om uppgiften förebringas vid offentlig förhandling i samma mål. Som undantag från denna huvudregel anges i samma bestämmelse att detta inte gäller sekretess enligt 5 kap. 6 § sekretesslagen (sekretess till förebyggande av vidare spridning av beslagttaget eller konfiskerat material i mål om barnpornografibrott m.fl. brott). Med nyssnämnda undantag som förebild har i 12 kap. 3 § sekretesslagen införts en hänvisning till 7 kap. 48 § sekretesslagen. Därigenom har sekretessen för uppgift i bild som ingår i en ljud- och bildupptagning av ett förhör i domstol fått sådan reglering att sekretessen för uppgiften består även efter det att upptagningen spelats upp i hovrätten.

Meddelarfriheten

I syfte att förhindra att en sekretessbelagd videoupptagning med stöd av meddelarfriheten lämnas ut under pågående förhandling, dvs. innan den blivit allmän handling, har bestämmelsen i 16 kap. 1 § sekretesslagen kompletterats

med en hänvisning till 7 kap. 48 § sekretesslagen. Härigenom har den tystnadsplikt som följer av sekretessen för bilduppgifterna i en ljud- och bildupptagning erhållit företräde framför meddelarfriheten.

3.3 Rätten till partsinsyn beträffande bildupptagningar

När det gäller frågan om parts rätt till insyn i brottmålsprocessen rent allmänt sett finns det inte någon bestämmelse i rättegångsbalken som uttryckligen reglerar denna. Det anses dock följa av grunderna för rättegångsbalken att part i princip har rätt att ta del av de omständigheter som ligger till grund för avgörandet. Av bestämmelserna i 14 kap. 5 § andra stycket sekretesslagen framgår uttryckligen att sekretess inte medför några begränsningar i en parts rätt att få del av alla omständigheter som läggs till grund för avgörande av mål eller ärende. Att sekretessen på det här sättet får ge vika för partsinsynen innebär emellertid inte att en part har rätt att få den handling utlämnad till sig, där de omständigheter som domstolen grundar sitt avgörande på framgår (prop. s. 120 och där gjorda hänvisningar).

Enligt förarbetena anses att rätten till partsinsyn kan realiserats utan att videoupptagningen lämnas ut till parten, under förutsättning att parten, dennes ombud eller offentliga försvarare ges möjlighet att ta del av videoupptagningen på annat sätt, t.ex. i domstolens lokaler eller genom att endast en kopia av ljudupptagningen lämnas ut.

Mot bakgrund av vad som ovan anförts ansåg regeringen inte att det förelåg något behov av att införa särskilda bestämmelser om partsinsyn beträffande videoupptagningar.

Frågan om partsinsyn avseende videoupptagningar har redan varit föremål för rättslig prövning under testperioden.

I ett mål begärde den tilltalade efter överklagande av tingsrättens dom att få ut kopia på de ljud- och bildupptagningar som upptagits i tingsrätten på förhören med honom själv samt ett antal vittnen. Göta hovrätt beslutade att inte lämna ut några bildfiler rörande vittnen och hänvisade i denna del i stället den tilltalade och dennes ombud till att ta del av bildupptagningarna i hovrättens lokaler. Därigenom ansåg hovrätten att partsinsynen avseende bildupptagningarna av vittnesförhören tillgodosetts. Hovrätten biföll emellertid framställningen såvitt avsåg begäran att utfå kopia av bildupptagningen med den tilltalade själv samt kopia av ljudupptagningarna från samtliga förhör. Den tilltalade överklagade beslutet att inte lämna ut bildupptagningarna av vittnesförhören.

Högsta domstolen fattade den 25 september 2008 beslut om att avslå överklagandet, dvs. bildupptagningarna lämnades inte ut (B 3009-08). Högsta domstolen konstaterar i beslutet att part har en ovillkorad rätt att ta del av processmaterial och att partsinsynen vid allmän domstol inte kan inskränkas genom bestämmelser i sekretesslagen. Detta innebär dock inte att en part alltid har rätt att få ett eget exemplar av en handling som utgör processmaterial. Beträffande formen för partsinsynen och hur den ska förverkligas i det enskilda fallet finns, enligt Högsta domstolen, ett visst utrymme för allmänna lämplighetsöverväganden. Högsta domstolen anför vidare att om parter fick ta

del av bildupptagningar i sådan form att dessa skulle kunna spridas, exempelvis på Internet, skulle det uppkomma en risk att målsägande och vittnen, men även parter, av rädsla eller olust blir mindre benägna eller får svårt att lämna en fri och fullständig berättelse. Med hänsyn till detta anser Högsta domstolen det inte lämpligt att en part får en kopia, som han kan behålla, kopiera eller sprida, om han på ett rimligt sätt kan ta del av bildupptagningen på annat sätt, exempelvis hos domstolen. Eftersom rättegångsbalken saknar bestämmelser som tillåter inskränkningar i en parts rätt att förfoga över material kan ett utlämnande inte ske med förbehåll. Det kan mot denna bakgrund därför inte heller, enligt Högsta domstolen, anses lämpligt att partens ombud eller försvarare får en kopia.

3.4 Åklagarens handläggning

Det är viktigt att de inspelade förhören inte sprids utanför domstolarna. Om det blev känt att det finns risk för spridning av inspelade förhör, skulle, precis som ovan framförts, troligen många förhörspersoner vägra uttala sig om förhöret dokumenterades på detta sätt. Det skulle i sin tur leda till att hela reformen skulle äventyras.

Om åklagaren behöver ta del av utsagorna inför processen i hovrätten, för att t.ex. bedöma om tilläggsförhör krävs, bör han eller hon endast begära ut ljudupptagningen från domstolen. Om åklagaren anser sig behöva ta del av även bildupptagningen får han eller hon titta på inspelningarna i tingsrättens lokaler. En sådan ordning kan visserligen framstå som opraktisk och omotiverad utifrån att det inte borde finnas någon risk att bildmaterialet sprids från åklagarens händer. Det grundläggande kravet på att parterna behandlas likvärdigt i brottmålsprocessen medger dock inte att materialet kan lämnas ut i större omfattning till åklagare än till enskilda parter.

3.5 Övrigt

Insynsutredningen

Frågan om parts principiella rätt till insyn i förundersökningsmaterial eller annat utredningsmaterial är föremål för en allmän översyn genom den så kallade Insynsutredningen (Ju 2007:13). I denna översyn ska särskilt partsinsynen beträffande ljud- och bildupptagningar av förhör som hållits i domstol belysas. Utredningen lämnar i oktober 2008 ett delbetänkande som särskilt avser denna fråga. Utredningens slutbetänkande kommer i juli 2009.

Riksåklagarens framställning till regeringen

Riksåklagaren har uppfattningen att sekretesskyddet för bilduppgiften inte är tillräckligt starkt. Grunden för detta är bland annat att det finns en utbredd oro för att bevispersoner, av rädsla för att förhören kan komma att spridas, kommer att motsätta sig videospelning, vilket i sin tur kan leda till att syftet att reformera överrättsprocessen kan komma att äventyras. Även om en part, enligt Högsta domstolens beslut, inte har rätt att få en bildupptagning utlämnad till sig med stöd av *partsinsynsrätten* kvarstår problematiken med att *sekretessen* inte är absolut och inte omfattar den hörde själv. Detta innebär

t.ex. att en person alltid kan begära att få ut bildupptagningen från sitt eget förhör. Det finns härigenom en risk för att en hörd person kan komma att utsättas för påtryckningar eller erbjudande om betalning. När upptagningen har lämnat domstolen måste den anses vara utom all kontroll.

Riksåklagaren har i en skrivelse till regeringen gjort en framställning om ett mer långtgående sekretesskydd för bildupptagningar (ÅM-A 2007/1918). Skrivelsen har av regeringen överlämnats till Insynsutredningen.

4 Videokonferensteknik m.m. i rätten

Rekommendation: Åklagaren bör, när de tekniska förutsättningarna finns och tid (framförallt restid) står att vinna, begära att få närvara genom videokonferens vid mer rutinbetonade ärenden, t.ex. okomplicerade häktningsförhandlingar och sammanträden avseende prövning av andra tvångsmedel samt enklare huvudförhandlingar, t.ex. vissa påföljdsfrågor i hovrätt.

Åklagaren bör, när det är lämpligt, begära att få närvara i rätten per telefon.

Åklagaren bör, när det är aktuellt, i häktningsframställningar, stämningsansökningar, överklaganden och svarsskrivelser, ange om åklagaren och de åberopade förhörspersonerna bör närvara genom videokonferens eller per telefon.

Åklagaren bör vara återhållsam med att begära att vittnen ska höras per telefon.

4.1 Inledning

En försöksverksamhet med videokonferens har pågått sedan den 1 januari 2000. Försöksdomstolarna har varit positiva till möjligheterna att använda videokonferens och ansett att videokonferens borde kunna utnyttjas oftare än vad som skett. Verksamheten permanentas nu och utsträcks till att omfatta samtliga domstolar.

Det finns stora fördelar med videokonferenstekniken. Användningen av sådan teknik kommer att öka tillgängligheten till domstolarna för såväl parter som andra som deltar i sammanträden inför rätten, vilket bl.a. kan bidra till att minska antalet inställda huvudförhandlingar. Genom att använda videokonferens kan också andra kostnader och olägenheter minskas. Detta kan i sin tur få till följd att parter i större utsträckning kan åberopa och få till stånd upptagning av nödvändig men annars kostsam bevisning som t.ex. förhör med sakkunniga. Det blir också möjligt att åstadkomma en mer flexibel och effektiv handläggning vilket kan förkorta handläggningstiderna.

4.2 Förutsättningar för användande av tekniken

Möjlighet att närvara genom videokonferens

En generell bestämmelse om ljud- och bildöverföring - videokonferens - införs i rättegångsbalken (5 kap. 10 §). Regeln omfattar alla sammanträden och förhandlingar, gäller samtliga deltagare samt är tillämplig både i under- och överrätt. Möjligheten till videokonferens gäller oavsett vilken fråga som ska behandlas vid sammanträdet. Även syn ska kunna hållas genom videokonferens (5 kap. 11 §).

Huvudregeln är fortfarande att den som ska delta i ett sammanträde ska infinna sig i rättssalen eller där sammanträdet annars hålls. Användning av videokonferens ska ses som ett komplement till reglerna om personlig inställelse i rättssalen.

Europakonventionen

En person som är frihetsberövad på grund av att han eller hon är misstänkt för brott ska enligt Europakonventionen utan dröjsmål ställas inför en domare. Enligt propositionen ska den som deltar i ett sammanträde genom videokonferens anses ha inställt sig inför rätten. Det finns alltså inte med hänsyn till Europakonventionen eller tekniken som sådan, några hinder mot att besluta om sådant deltagande.

När är det lämpligt med inställelse genom videokonferens?

Om det finns skäl för det kan rätten besluta att en person som ska delta i ett sammanträde inför rätten kan göra detta genom videokonferens. Vid bedömningen ska rätten särskilt beakta

- de kostnader eller olägenheter som skulle uppkomma vid personlig inställelse
- om den som ska inställa sig känner en påtaglig rädsla för att närvara i rättssalen

Ett deltagande genom videokonferens får inte äga rum om det är olämpligt med hänsyn till ändamålet med personens inställelse och övriga omständigheter.

Ett exempel på när man bör tillåta deltagande är när en inställelse kräver en lång resa från hemmet till domstolen. Att i en sådan situation i stället kunna delta genom videokonferens kan innebära såväl ekonomiska som tidsmässiga vinster. Samma resonemang gäller även beträffande kostnader för att transportera frihetsberövade. Att kostnader, olägenheter och rädsla omnämns särskilt utesluter inte andra anledningar till att låta någon närvara genom videokonferens. Ett ytterligare exempel är säkerhetsskäl.

Som regel bör det inte komma i fråga att mot en parts vilja besluta att denne ska delta genom videokonferens. Undantag bör dock kunna göras för de fall där det framstår som motiverat med ett sådant deltagande. Det kan gälla vid t.ex. omhåkningsförhandlingar om betydelsen av att parten finner sig i

rättssalen inte bedöms uppväga de kostnader eller olägenheter som annars uppkommer. Det kan även av säkerhetsskäl finnas anledning att minimera antalet transporter t.ex. när det finns risk för fritagning. Vidare måste den rädsla som brottsoffer och andra som deltar i domstolsprocessen kan känna, tas på stort allvar. I sådana situationer kan det finnas skäl för att få delta i en rättegång genom videokonferens. Det gäller inte minst vittnen och målsägande i mål om åtal mot personer som kan befaras vara knutna till organiserad brottslighet. Det är dock inte typen av mål som är avgörande, utan den rädsla personen känner.

Rätten ska göra en helhetsbedömning av samtliga relevanta omständigheter. Betydelsen av att personen inställer sig i rättssalen ska vägas mot de omständigheter som talar för att denne i stället inställer sig på annat sätt. Det som främst ska vara avgörande vid bedömningen av om ett användande av videokonferens är lämpligt i det enskilda fallet, är möjligheten att genomföra sammanträdet utan att kvaliteten på rättsprocessen blir lidande eller att rättsäkerheten på annat sätt äventyras. För att besluta om videokonferens när det t.ex. är fråga om en prövning av allvarlig brottslighet eller där en person som önskar delta genom videokonferens utgör den avgörande eller enda bevisningen, måste det föreligga starka skäl. Det kan naturligtvis finnas situationer där en persons närvaro i rättssalen bedöms vara så avgörande att videokonferens inte kan tillåtas, oavsett hur starka skäl för detta som anförs, eftersom ett deltagande genom videokonferens aldrig får ske om det är olämpligt.

När det gäller unga tilltalade är videokonferens mindre lämpligt eftersom det är av särskild vikt att en ung person är närvarande i rättssalen vid prövningen av ett åtal mot honom eller henne.

Möjligheten att delta genom videokonferens bör normalt väljas framför telefon. I vissa fall är det dock tillräckligt att ett deltagande sker per telefon och rätten kan i en sådan situation välja det med hänsyn till att det är ett betydligt mer tillgängligt kommunikationsmedel och att ett krav på att använda ljud- och bildöverföring kan medföra kostnader och olägenheter för den enskilde som inte framstår som motiverade. Vid ett ställningstagande till valet av teknik måste man dock samtidigt ha i åtanke att en bevispersons deltagande genom ljudöverföring medför att förhöret inte kan dokumenteras genom en videoupptagning. Detta kan ha betydelse vid en senare hovrättsprocess.

Rätten beslutar

Det är rätten som gör bedömningen om ett deltagande genom videokonferens kan äga rum. Parterna har inte längre ett avgörande inflytande över frågan om hur de ska inställa sig till en förhandling. Detta gäller inte bara parter utan även andra personer som ska delta i ett sammanträde. Och det gäller inte bara dem som ska höras i bevisyfte utan även t.ex. ombud, vårdnadshavare och tolkar. Det är dock naturligt att rätten vid bedömningen av om ett deltagande ska äga rum genom videokonferens tar stor hänsyn till parternas uppfattning i frågan. I praktiken kan naturligtvis ingen hindra att en person som har kallats att delta genom videokonferens, i stället beger sig till rättssalen. Om rätten kallar någon att delta vid ett sammanträde genom videokonferens, innebär det samtidigt ett ställningstagande i frågan om nödvändigheten av personens närvaro i rättssalen. De kostnader vid inställelse genom videokonferens som kan

tänkas uppkomma, t.ex. för resa till och från den lokal där videokonferensanläggningen finns, kan givetvis anses som nödvändiga enligt gällande regler och därmed vara ersättningsgilla. Däremot kan rätten som regel komma att bedöma merkostnader som uppkommit för att någon rest till den plats där rättegången hålls trots att denne kallats att närvara vid sammanträdet från en annan plats, som onödiga.

Rättegångsbalkens regler om påföljder vid underlåtenhet att inställa sig till ett sammanträde ska tillämpas även på den som underlåter att enligt kallelse inställa sig genom videokonferens.

Närvaro per telefon

De villkor som gäller för att delta vid ett sammanträde genom videokonferens gäller även deltagande per telefon.

Reformen innebär således att det inte längre finns något generellt hinder mot att parter och offentliga försvarare deltar per telefon vid häktnings- och huvudförhandlingar i brottmål. Det överlämnas till rätten att i det enskilda fallet avgöra om ett deltagande per telefon är olämpligt eller inte.

Enligt propositionen är det i allmänhet olämpligt att låta parter eller offentliga försvarare delta per telefon vid sammanträden i brottmål. Samtidigt kan det finnas situationer där det i vart fall bör kunna övervägas att låta dem delta på det sättet. Exempel på sådana situationer är åklagares eller offentliga försvarares deltagande vid en häktningsförhandling som hålls i den misstänktes frånvaro eller i mål som kan avgöras i den tilltalades utevaro. Även den tilltalade bör kunna närvara per telefon i det senare fallet. En annan och inte helt otänkbar situation är då någon deltar i ett sammanträde genom videokonferens och den tekniken av någon anledning slutar att fungera.

4.3 Åklagarens handläggning

När det är aktuellt med närvaro genom videokonferens eller per telefon bör åklagaren, i häktningsframställningar stämningsansökningar, överklaganden och svarsskrivelser redovisa sin syn på lämpligheten av att någon deltar i rättegången på det sättet. Detta gäller både parter och andra förhörspersoner.

Åklagaren bör ta tillvara alla möjligheter till ett effektivt utnyttjande av videokonferens- och telefontekniken. Det gäller både beträffande eget och övriga personers deltagande. Utgångspunkten bör vara att videokonferens eller telefontillvaro är lämpligt i mer rutinbetonade ärenden.

Mot bakgrund av de uttalanden som görs i propositionen bör omhäktningsförhandlingar regelmässigt tas med videokonferensteknik. Den häktade kan medverka från häktet eller från polisens lokaler där även hans försvarare bör vara närvarande. Åklagaren kan kopplas upp från åklagarkammaren. Men även vid andra mer okomplicerade häktningsförhandlingar eller sammanträden för prövning av andra straffprocessuella tvångsmedel och huvudförhandlingar samt vissa påföljdsfrågor i hovrätt där restid kan sparas bör åklagaren verka för att få närvara genom videokonferens när det bedöms lämpligt i det enskilda fallet.

Det är viktigt att åklagaren när det är lämpligt även begär att få delta per telefon. Det är alltid tidsbesparande för en åklagare att närvara per telefon från sitt tjänsterum i stället för att inställa sig i domstolen. Detta gäller särskilt om domstolen inte finns på samma ort som åklagarkammaren. Även om det i förarbetena förespråkas en viss restriktivitet i brottmål bör åklagaren begära att få närvara per telefon i hovrätten när förhandlingen enbart gäller en påföljdsfråga och vid enklare förhandlingar i tingsrätten, t.ex. sammanträde som avser beslagsfrågor eller hemliga tvångsmedel (de handlingar som ska skrivas under kan då lämpligen administreras av den utredningsman som närvarar vid sammanträdet).

Åklagaren bör alltid överväga om balansen i rättegången rubbas om åklagaren enbart närvarar genom videokonferens eller per telefon samtidigt som motparten närvarar personligen. I enklare ärenden torde detta inte vara ett problem men frågan bör uppmärksammas och övervägas.

Även för bevispersoner som ska höras i rätten kan ett deltagande per telefon vara effektivt. Mot detta måste dock vägas att bevisningen blir svårare att värdera, att risken att vittnet inte tar situationen på allvar ökar, att kontakten med personen kan vara dålig och att olika störningsmoment i bakgrunden kan leda till svårigheter att uppfatta vad personen säger. Utöver detta finns även en ökad risk för menedssituationer. Åklagaren bör därför vara mer restriktiv med att tillstyrka förhör per telefon samt vid varje förhör noga överväga lämpligheten av ett telefonförhör. När det gäller tilltroförhör bör telefonförhör aldrig äga rum. Vid förhör med ungdomar bör åklagaren vara särskilt restriktiv med att godta telefonförhör.

Vid bedömningen av om videokonferens eller telefont närvaro över huvud taget är lämpligt bör åklagaren särskilt överväga om en sådan närvaro kan vara till nackdel för kvaliteten på processen och om det kan anses tillräckligt rättsäkert.

4.4 Dokumentation av förhör genom videokonferens

Även förhör genom videokonferens ska dokumenteras genom ljud- och bildupptagning. Den teknik som för närvarande finns i domstolarna tillåter att högst sex personer kopplas upp samtidigt. Alla som är uppkopplade syns samtidigt i rutor på bildskärmen i domstolen. Möjligheten att styra storleken på rutorna från rättssalen är begränsad. Om ett förhör ska spelas in med någon av de medverkande, så spelas det som syns på skärmen in. I en situation där åklagaren medverkar från åklagarkammaren och inspelning sker av ett förhör kommer alltså även åklagarens bild med på inspelningen. Detta kan undvikas genom att åklagaren under inspelningen trycker bort utgående bild från åklagarkammaren eller styr bort kameran från åklagaren.

4.5 Annan användning av ljud- och bildöverföring

Medhörning

Det etablerade systemet med s.k. medhörning regleras nu i lag (36 kap. 18 § rättegångsbalken). För att tillgodose intresset av att den part som under ett

förhör inte befinner sig i rättssalen på ett så bra sätt som möjligt kan få del av vad förhörspersonen berättar, kan ljud- och bildöverföring användas även för detta ändamål om den tekniska utrustningen finns. Detta gäller dock inte i alla situationer. Den främsta anledningen till att medhörning används är att målsäganden eller vittnen av rädsla för den tilltalade inte anser sig kunna berätta fritt, antingen med denne i rättssalen eller med vetskap om att denne ser förhörspersonen. Det kan därför vara mindre lämpligt att i en sådan situation överföra även bilder från rättssalen. Syftet med medhörningen skulle ju förfelas om förhörspersonen inte kan tala fritt på grund av att denne genom en bildöverföring alltså upplever att den andre personen är närvarande. I dessa fall bör endast ljudöverföring äga rum.

Om ljud- och bildöverföring används måste parten övervakas för att förhindra att han eller hon spelar in bildupptagningen (och senare får möjlighet att sprida den). Om domstolen inte kan ordna övervakning bör åklagaren därför motsätta sig att bildöverföring äger rum till medhörningsrummet.

Sidosal

Rätten ska vid platsbrist i rättssalen ordna så att de parter och andra som deltar och som inte kan beredas plats i rättssalen kan följa sammanträdet genom en ljud- och bildöverföring från en annan plats, s.k. sidosal (5 kap. 12 § rättegångsbalken). Rätten får även låta åhörare som inte kan beredas plats i rättssalen följa sammanträdet genom en ljudöverföring eller en ljud- och bildöverföring. Om de personer som befinner sig i sidosalen enbart är åhörare, bör kommunikationen mellan rättssalen och sidosalen dock kunna begränsas till ljudöverföring.

Behov uppkommer framförallt i mål med ett stort antal parter eller i mål av stort allmänt intresse. Det är domstolen som ansvarar för planering och iordningsställande av sidosal m.m. Om ljud- och bildöverföring används måste de närvarande i sidosalen övervakas för att förhindra att någon spelar in bildupptagningen.

4.6 Utrustning för videokonferens

Videokonferensanläggningar finns i dag vid samtliga åklagarkammare inom Åklagarmyndigheten och på varje verksamhetsort inom Ekobrottsmyndigheten. På varje kammare finns en kontaktperson som kan hjälpa till vid användandet av utrustningen. Samtliga telefonnummer till videokonferensen och till respektive kontaktperson finns sammanställda på Rånet. Där finns även information om vilka domstolar och häkten som har videokonferensanläggningar.

4.7 Support från riksåklagarens kansli

Under försöksverksamheten uppkom det en mängd fel och brister vid hanteringen av videokonferensanläggningarna. Mycket har nu åtgärdats genom ny och bättre teknik. Den utrustning som i dag används inom åklagarväsendet har fått en uppgraderad programvara som väsentligt förbättrat videokonferenssystemens funktion. Genom nätbyte och större bandbredd har ljud- och

bildkvaliteten liksom stabilitet i konferensuppkopplingen förbättrats väsentligt. Åklagarmyndigheten har även tecknat ett support- och serviceavtal för videokonferensanläggningarna.

Vid problem med videokonferensanläggningarna kan kamrarna kontakta support hos riksåklagarens kansli som förmedlar en kontakt till supportföretaget. Support hos riksåklagarens kansli är öppet kl. 08.00-16.30 varje vardag och nås enklast genom kansliets växel eller genom ett mail till mailadressen "Support". Den hjälp som erbjuds är guidning och hjälp vid felsökning i anläggningarna, diagnostisering av problem och fel samt åtgärder i anläggningarna både på distans eller ute på plats vid kammaren inklusive utbyte av tekniskt felaktig utrustning.

5 Åklagarens önskemål om hur målet ska handläggas

Rekommendation: Åklagaren bör utnyttja möjligheten att ange synpunkter på målets handläggning, t.ex. beräknad förhandlingstid och behov av medhörning.

5.1 Inledning

I 45 kap. 4 § fjärde stycket rättegångsbalken införs en ny bestämmelse om att åklagarens önskemål om hur målet bör handläggas bör anges i stämningssökan.

Frågan om önskemål beträffande målets handläggning behandlas i propositionen framför allt i samband med tingsrättens nya möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling. I dessa fall förutsätts att åklagaren bör ange sin syn på målets handläggning. Lagändringen är dock generell och ger åklagaren en möjlighet att i samtliga mål ange sina önskemål på hur målet ska handläggas. I propositionen anges som exempel på vilka önskemål åklagaren lämpligen kan redovisa; behov av muntlig förberedelse, närvaro genom videokonferens eller behov av rättspsykiatrisk undersökning (prop. s. 250).

5.2 Åklagarens handläggning

Åklagarens möjlighet att lämna synpunkter på målets handläggning i både tingsrätt och hovrätt behandlas på flera ställen i denna promemoria, bland annat när det gäller videokonferensanvändning (kapitel 4), avgörande utan huvudförhandling i tingsrätt (kapitel 6), hänvisning till handlingar (kapitel 7), muntlig förberedelse (kapitel 8) och hovrättsprocessen (kapitel 10). Åklagaren bör i alla dessa fall ange sina önskemål om hur målen bör handläggas.

Åklagaren bör dock ta tillfället i akt och utnyttja den nya möjligheten att även avseende andra frågor ange sina önskemål och synpunkter på målets handläggning när åklagaren kan ha nytta av det. Eftersom åklagaren är den som har den totala överblicken över förundersökningsmaterialet bör åklagarens synpunkter vara av värde för rättens planering av den kommande processen.

Genom att ange synpunkter får åklagaren också möjlighet att i större omfattning påverka processen. Åklagaren förstärker även på detta sätt sin roll som "dirigenten i rättsprocessen". Det blir även tydligare och mer förutsebart för den tilltalade hur åklagaren har tänkt lägga upp processen om han eller hon får veta det redan i samband med åtalet.

Även i hovrätten är det, av samma skäl, angeläget att åklagaren anger sina önskemål och synpunkter på hur målen ska handläggas.

Som exempel på önskemål och synpunkter på målets handläggning som åklagaren, om det är lämpligt, kan ange i stämningsansökningar, överklaganden och svarsskivelser anges följande:

- om målet kan avgöras utan huvudförhandling
- lämplighet av närvaro genom videokonferens eller per telefon
- behov av medhörning
- tidsåtgång för förhandlingen
- tidsåtgång för förhör
- förslag till huvudförhandlingsplan
- om hänvisning till handlingar önskas
- begäran om muntlig förberedelse och grunden för detta
- önskemål om att rätten ska förelägga motparten att inkomma med svaromål
- behov av teknisk utrustning i rätten (presentationsteknik)
- behov av särskild personalia (t.ex. rättspsykiatrisk undersökning)
- behov av den tilltalades eller målsägandens personliga närvaro (i hovrätt)

6 Avgörande utan huvudförhandling i tingsrätt

Rekommendation: Om domstolen kan avgöra målet på handlingarna bör åklagaren ange det i stämningsansökan. I sådana fall bör åklagaren också lämna ett konkret *påföljdsförslag* och ange om det finns särskilda omständigheter som domstolen bör ta hänsyn till vid påföljdsbedömningen.

För att mål ska kunna avgöras utan huvudförhandling bör åklagaren kvalitetssäkra förundersökningsprotokollen.

6.1 Inledning

En viktig nyhet i reformen är att brottmål kan avgöras på handlingarna i tingsrätt (45 kap. 10 a § rättegångsbalken). Detta är fallet om ingen svårare påföljd än böter är aktuell och när huvudförhandling inte begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet. Som exempel på brott där detta kan bli aktuellt kan nämnas snatteri, skadegörelse, olovlig körning, ratt-

fylleri, ringa narkotikabrott, hastighetsöverträdelse och brott mot knivförbudslagen.

Om åtalet avser någon som är under 18 år ska dock huvudförhandling alltid hållas enligt 27 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

6.2 Förutsättningar för att avgöra mål utan huvudförhandling

Påföljden

Rekvisitet att det inte får finnas anledning att döma till annan påföljd än böter innebär att det är den påföljd som kan bli aktuell i det enskilda fallet som är avgörande. Att fängelse ingår i straffskalan saknar alltså betydelse.

Parternas vilja

För att målet ska kunna avgöras på handlingarna krävs att ingen av parterna motsätter sig en sådan handläggningsform.

Utredningen

Den tredje förutsättningen för ett avgörande på handlingarna är att en huvudförhandling inte behövs med hänsyn till utredningen. Detta betyder att inte endast erkända mål kan bli aktuella för denna nya handläggningsform. Frågan ska i stället bedömas utifrån vilken utredning och bevisning som ska presenteras i målet och vilket behov av muntlig förhandling som finns.

Skälet till att en huvudförhandling kan behövas torde i många fall vara att muntlig bevisning förekommer. Vidare bör det, för avgörande på handlingarna, krävas att den tilltalade kan förväntas ta till vara sin rätt, t.ex. föra fram sina synpunkter eller åberopa bevisning, lika väl i skrift som vid en huvudförhandling (prop.s 142 f.). I övrigt kan den praxis som utvecklats kring möjligheterna att avgöra mål i den tilltalades utvaro enligt 46 kap. 15 a § rättegångsbalken vara vägledande (prop. s 252).

Det förhållandet att den tilltalade nekar till gärningen eller i vart fall inte uttryckligen erkänner den behöver således inte utesluta att målet kan avgöras utan huvudförhandling. Exempel på när det kan vara möjligt att avgöra ett mål utan huvudförhandling är mål om vissa förnekade trafikbrott, t.ex. hastighetsöverträdelser. Inte sällan åberopar åklagare i sådana mål en platsrapport eller en primärrapport som upprättats av den polis som gjort ingripandet. Sådana rapporter som i bevishänseende är att hänföra till skriftliga berättelser enligt 35 kap. 14 § rättegångsbalken tillåts regelmässigt som bevis i rättegången (se RH 2000:3 och RH 1997:12). Åberopas sådan bevisning och begär den tilltalade inte huvudförhandling, torde målet kunna avgöras på handlingarna. Ett annat exempel är mål om rattfylleri eller narkotikabrott, om det finns rapporter från alkoholutandningsprov respektive narkotikaanalys.

Bevisupptagning utom huvudförhandling

Om det kan antas att målet kommer att avgöras utan huvudförhandling finns möjlighet att ta upp muntlig bevisning utom huvudförhandling (36 kap. 19 § rättegångsbalken). I förarbetena framhålls dock att om den tilltalade eller en eventuell försvarare för den tilltalade inte varit närvarande vid bevisupptagningen kan ett avgörande på handlingarna knappast bli aktuellt (prop. s. 251). Några exempel på när bevisupptagning utom huvudförhandling kan vara lämpligt i detta syfte anges inte heller i propositionen. Den praktiska nyttan av denna ändring kommer troligtvis inte bli särskilt stor när det gäller brottmålen.

Särskild upplysning från domstolen

Den tilltalade ska, om målet kan komma att avgöras i sak utan huvudförhandling, upplysas om detta och om sin rätt till en sådan förhandling. Regeln liknar den som gäller för avgöranden av brottmål i den tilltalades uterät. Det normala bör vara att informationen lämnas redan i samband med stämningen. Det är emellertid inget som hindrar att informationen lämnas i ett senare skede av handläggningen, när frågan om att avgöra målet på handlingarna aktualiseras.

Parterna ska som regel beredas tillfälle att slutföra sin talan innan ett mål prövas. Om det efter det att parten har slutfört sin talan men innan tingsrätten avgjort målet på handlingarna tillkommer t.ex. ytterligare åtal, får handläggningen återupptas och frågan om målet kan avgöras utan huvudförhandling omprövas.

Ungdomsmål

Huvudförhandling ska alltid hållas i mål mot den som inte har fyllt 18 år, även om förutsättningarna för avgörande på handlingarna i rättegångsbalken är uppfyllda. Detta framgår av en ny bestämmelse i 2 § i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Syftet med denna reglering är att ett personligt sammanträde med företrädare för rättsväsendet tjänar ett viktigt pedagogiskt syfte i ungdomsmålen.

6.3 Åklagarens handläggning

För att underlätta för domstolens bedömning av om ett mål lämpar sig för ett avgörande på handlingarna bör åklagaren när det är aktuellt redan i stämningsansökan ange om målet kan avgöras utan huvudförhandling. Även för den tilltalade kan det självklart vara av värde att känna till åklagarens uppfattning i denna fråga på ett så tidigt stadium som möjligt (prop. s. 143).

Påföljdsförslag

Om åklagaren anser att domstolen kan avgöra ett mål utan huvudförhandling bör stämningsansökan innehålla ett bestämt förslag i påföljdsfrågan.

Att åklagaren bör ange ett påföljdsförslag är inte något som regleras genom lagändringarna. Det framstår dock som naturligt när ett mål ska avgöras på handlingarna att åklagaren får tillfälle att lämna sin syn på påföljdsfrågan. Det blir också tydligt och förutsebart för den tilltalade vilken påföljd som kan bli aktuell.

Åklagarens påföljdsförslag bör vara så precist att det anger antalet dagsböter och hur stort belopp varje dagsbot ska fastställas till (jfr 25 kap. 2 § brottsbalken), eller hur höga penningböter som bör ådömas (25 kap. 3 § samma balk). I förekommande fall bör också, för att påföljdsfrågan ska bli helt belyst, anges särskilda omständigheter som åklagaren vid påföljdsbedömningen anser att domstolen bör ta hänsyn till.

Att åklagaren i stämningsansökningsen ska ange ett konkret påföljdsförslag torde i de flesta fall inte medföra något egentligt merarbete eftersom förfarandet torde bli vanligast för sådana brott som det kan utfärdas strafföreläggande för (prop. s 251).

Slutföreläggande

Om den tilltalade, efter att åtal har väckts och stämning utfärdats, inte inkommer till rätten med några synpunkter eller endast inkommer med uppgift om ändrade inkomstförhållanden, bör åklagaren redan genom sin stämningsansökan anses ha slutfört sin talan. Något särskilt föreläggande från rätten torde inte behövas i dessa fall. Denna fråga bör förankras lokalt med tingsrätterna.

Kvalitetssäkring av utredningarna

För att mål ska kunna avgöras på handlingarna är det viktigt att det säkerställs att polisleda förundersökningar håller tillräckligt hög kvalitet. Åklagaren, framförallt mængdbrottsåklagaren, bör verka för att den s.k. yttre personalen hos polisen ägnar särskild uppmärksamhet åt sin roll som brottsutredare på brottsplatsen. Polisen bör säkerställa att fullständiga och korrekta uppgifter tas in i primärrapport, brottsanmälan eller liknande, liksom i eventuella förhör. Den misstänktes inställning till den påstådda gärningen och eventuella skadeståndsanspråk, liksom skälen härför bör noggrant och utförligt framgå. Viktigt är också att det är bra kvalitet på fotografier och annat som ska åberopas som skriftlig bevisning. Även en fullständig dagsbotsuppgift är nödvändig för att målet ska kunna avgöras utan huvudförhandling.

En kontinuerlig kvalitetssäkring av avrapporteringen och återkoppling från den polisiära förundersökningsledaren eller från åklagaren bör kunna bidra till att en hög kvalitet på det skriftliga materialet kan uppnås.

6.4 Särskilt om ikraftträdandet

Brottmål där åtal väckts före ikraftträdandet får avgöras utan huvudförhandling endast om den tilltalade har fått upplysning om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och han eller hon inte begär en sådan förhandling (prop. s. 220).

7 Hänvisning till handlingar vid huvudförhandling

Rekommendation: Åklagaren bör framföra yrkanden och sakframställningar muntligen.

Åklagaren bör ta tillvara den utökade möjligheten att hänvisa till handlingar när det är lämpligt. I omfattande eller komplicerade mål bör hänvisning till handlingar göras för att underlätta domstolens möjlighet att tillgodogöra sig materialet.

Förundersökningsprotokollet bör disponeras så att de handlingar som kan presenteras genom hänvisning lätt kan särskiljas.

Åklagaren bör i stämningsansökningar, överklaganden och svarsskrivelser ange vilka handlingar, uppgifter och ljud- och videoupptagningar som kan presenteras genom hänvisning.

För att underlätta rättens bedömning av hur bevisning ska läggas fram bör åklagaren i stämningsansökningar, överklaganden och svarsskrivelser ange tydliga bevisuppgifter med preciserade bevisteman.

7.1 Inledning

Muntlighetsprincipen har länge varit en av grundprinciperna i svensk rättsordning. Kravet på muntlighet medför ibland att processer med ett vidlyftigt processmaterial blir tungrodda och tidsödande. Det kan också många gånger vara svårt för domstolarna att tillgodogöra sig materialet endast mot bakgrund av vad som sägs vid huvudförhandlingen. För att skapa bättre förutsättningar för domstolarna att tillgodogöra sig ett omfattande processmaterial och samtidigt korta ner tiden som går åt till huvudförhandlingen har en uppmjukning av kravet på muntlighet genomförts.

7.2 Förutsättningar för hänvisning till handlingar

Genom en ändring av 46 kap. 6 § och 51 kap. 18 § rättegångsbalken får, om rätten finner det lämpligt, framställningar i form av *yrkanden, redovisning av ståndpunkter, utveckling av talan, presentation av bevisning och genomgång av den tilltalades personliga förhållanden* göras genom hänvisning till handlingar i målet. I hovrätten blir det även möjligt att hänvisa till ljud- och bildupptagningar från tingsrätten.

Något undantag har inte gjorts beträffande vissa av framställningarna i brottmål. Det är i stället upp till rätten att i det enskilda fallet avgöra när en hänvisning till handlingarna lämpligen kan ske. I förarbetena anges dock, bland annat med hänvisning till brottmålsprocessens maktutövning mot enskilda och den enskildes upplevelse av en rättvis rättegång, att flertalet brottmål torde avgöras enklast och bäst efter en huvudförhandling med övervägande muntliga inslag, i vart fall i första instans.

7.3 Åklagarens handläggning

Vilka delar av processen är lämpliga för hänvisning till handlingarna?

Även om de nya reglerna innebär att en stor del av processen inte längre behöver vara muntlig bör tillämpningen av de nya möjligheterna ske med försiktighet. En viktig del i processen är just åklagarens förmåga att presentera materialet för rätten och den tilltalade på ett pedagogiskt, överskådligt och lättbegripligt sätt. Detta är angeläget med hänsyn till den tilltalade och rättens möjlighet att förstå och värdera bevisningen. En muntlig handläggning skapar normalt det bästa underlaget för en riktig bevisvärdering. Med hänsyn till detta är det angeläget att brottmålsprocessen till stor del förblir muntlig.

Yrkanden bör som huvudregel framställas muntligen. Hänvisning till handlingar som bifogats stämningsansökan och som utgör en del av gärningsbeskrivningen torde dock kunna äga rum i omfattande eller komplicerade mål. Vanligtvis innehåller de en mer detaljerad uppställning av fakta. Uppläsning av sådant material är ofta mindre meningsfull och sker närmast av formella skäl. I sådana fall skulle gärningsbeskrivningen enligt huvudregeln kunna framställas muntligen och hänvisning därefter ske till den kompletterande uppställningen. Även i de mål som avser ett stort antal åtalpunkter beträffande samma brottstyp, t.ex. olovliga körningar, bör hänvisning till respektive åtalpunkt kunna ske.

Även *sakframställningen* bör i regel framföras muntligen. När det gäller omfattande mål presenteras ofta en stor mängd handlingar sakframställningsvis. Det rör sig ofta om handlingar som ger en beskrivning av ett händelseförlopp och redovisning av omständigheter som är ostridiga. I sådana situationer finns anledning för åklagaren att hänvisa till handlingar om det innebär pedagogiska fördelar, ökar domstolens möjlighet att förstå och ta till sig processmaterialet eller ger en effektivare huvudförhandling. För att hänvisningen ska kunna ersätta en muntlig föredragning bör åklagaren så tydligt som möjligt ange vilka uppgifter som åberopas i respektive handling.

Skriftlig bevisning är typexemplet på när hänvisning till handlingarna kan äga rum. Det är viktigt att åklagaren anger ett utförligt bevistemå så att det klart framgår vad som ska bevisas med den aktuella handlingen. Om hänvisning görs till skriftlig bevisning är det vidare angeläget att åklagaren under sakframställningen påminner om detta samt om de slutsatser eller annat viktigt som finns i handlingarna.

Vilken typ av mål lämpar sig för hänvisning till handlingarna?

Möjligheten att ersätta vissa muntliga moment i huvudförhandlingen med hänvisning till handlingar i målet bör enligt förarbetena (prop. s. 253) i första hand tillämpas i mer *vidlyftiga mål med omfattande skriftligt material* t.ex. vissa mål om ekonomisk brottslighet, miljöbrott, brott som rör komplicerade tekniska förhållanden och vissa immaterialrättsliga brott. I andra fall anses att möjligheten att ersätta den muntliga framställningen vid en huvudförhandling med hänvisning till handlingar ska tillämpas med större försiktighet. Även i

mindre mål bör dock hänvisning kunna äga rum till t.ex. sakkunnigutlåtanden och analysrapporter.

Rätten beslutar

Det är rätten som beslutar om och i vilken utsträckning det är lämpligt att en hänvisning till handlingarna får ske. Av förarbetena (prop. s. 254) framhålls att parterna bör ha ett stort inflytande i frågan om en hänvisning bör ske och att rätten bör vara försiktig med att mot en parts vilja bestämma att processmaterial ska läggas fram genom hänvisning till handlingarna istället för genom en muntlig föredragning.

Frågan om hänvisningar ska tillåtas, och i så fall till *vilka* handlingar, bör i allmänhet vara avgjord i så god tid före huvudförhandlingen att rätten har tillräcklig tid till sitt förfogande för att sätta sig in i materialet. Lämpligen bör åklagaren redan i stämmningsansökan ange om och i vilken omfattning det planeras att vid den kommande huvudförhandlingen ersätta den muntliga föredragningen med hänvisning till skriftliga handlingar. För att underlätta för rättens bedömning av hur bevisning ska läggas fram bör åklagaren ange tydliga bevisuppgifter med preciserade bevisteman.

När det gäller hänvisning till andra handlingar än de som åberopas som bevis bör anges varför de åberopas som processmaterial och vilka uppgifter som det särskilt hänvisas till.

I mål där muntlig förberedelse äger rum bör parternas önskemål om vilka handlingar som ska presenteras genom hänvisning tas upp vid detta sammanträde (se kapitel 8).

Disposition av förundersökningsprotokollet eller sammanställning av handlingarna

Åklagaren bör redan under förundersökningen överväga vilka handlingar som särskilt lämpar sig för hänvisning. Eftersom det är angeläget att rätten på ett enkelt sätt kan särskilja dessa delar bör åklagaren se till att förundersökningsprotokollet, i detta syfte, disponeras på lämpligt sätt eller att aktuella handlingar sammanställs särskilt, t.ex. i en särskild bilaga till förundersökningsprotokollet eller i ett särtryck.

Handlingar som lämpligen kan förebringas genom hänvisning

Vilka handlingar som lämpar sig att förebringas vid en huvudförhandling endast genom hänvisning varierar självklart från fall till fall. Allmänt sett torde processen vinna på att exempelvis följande handlingar förebringas genom hänvisning istället för att läsas upp:

- avtal
- handlingar som avser ansökan om bidrag eller liknande
- beslut om utbetalning av t.ex. bidrag
- kontoutdrag

- polisanmälningar och godsidentifieringspromemorior i t.ex. hälerimål
- sakkunnigutlåtande av t.ex. rättsläkare, kriminaltekniker eller andra experter
- värderingsintyg

I mål som rör *ekonomisk brottslighet* kan även följande handlingar vara aktuella:

- deklARATIONER
- omprövningsbeslut
- skatteberäkningar
- kontoutdrag
- sammanställningar utvisande transaktioner över bankkonto
- utdrag ut bolagsregister
- fakturor eller kvitton

Särskilt om hänvisning till handlingar i hovrätten

I hovrätten gäller samma regler om hänvisning till handlingarna som i tingsrätten såvitt avser yrkanden, sakframställningar, bevisning (både muntlig och skriftlig) och personalia. Detta innebär att parterna i hovrätten även kan hänvisa till ett referat ur tingsrättens dom eller till en ljud- eller videoupptagning från tingsrätten. Referatet behöver då inte läsas upp och upptagningen behöver inte spelas upp under huvudförhandlingen i hovrätten. Det är tillräckligt att rättens ledamöter tar del av materialet före huvudförhandlingen (se kapitel 10).

Även om det i förarbetena anges att hänvisning till handlingarna bör användas i mindre omfattning i brottmål bör denna möjlighet tas tillvara av åklagaren även i hovrätten. Mycket tid kan sparas om åklagaren inte behöver närvara i hovrätten när långa förhör, som åklagaren redan känner till, ska spelas upp. I dessa fall är det dock angeläget att den åklagare som hade målet i tingsrätten även har målet i hovrätten. Detta för att undvika att en ny åklagare tvingas titta på videoförhören eller lyssna på en ljudupptagning innan hovrättsförhandlingen äger rum. Även den åklagare som haft målet i tingsrätten kan förstås komma att behöva lyssna på förhören inför huvudförhandlingen men detta kan, vid behov och vid lämpligt tillfälle, göras på ett enkelt sätt på åklagarens tjänsterum.

Enligt uppgift från hovrätterna ser de vissa praktiska svårigheter med att rättens ledamöter, inklusive nämndemännen, ska ha möjlighet att del av upptagningarna före förhandlingen, särskilt om de inte vet vad målet handlar om. Rätten bör dock kunna samlas för att gå igenom domen och titta på förhören direkt före det att huvudförhandlingen påbörjas. I de fall då det utförligt framgår av tingsrättens dom vad målet handlar om och där åklagaren bedömer det lämpligt att hänvisa till ljud- eller videoupptagningar bör åklagaren begära detta samt lämna synpunkter på hur detta på bästa sätt kan realiseras (t.ex. i en huvudförhandlingsplan). En annan idé kan vara att upptagningarna presen-

teras vid huvudförhandlingen men att åklagaren avstår från att närvara när detta äger rum.

7.4 Sekretess

I enlighet med 12 kap. 3 § första stycket sekretesslagen upphör sekretess att gälla i målet eller ärendet, om uppgifter *förebringas* vid offentlig förhandling i samma mål eller ärende. I andra stycket samma bestämmelse anges vidare att sekretessen består under den fortsatta handläggningen, om domstolen inte förordnar annat, om en sekretessbelagd uppgift förebringas inom stängda dörrar.

En handling anses enligt förarbetena till sekretesslagen (prop. 1979/80:2 s 304 f) *förebringad* om den i något sammanhang har åberopats eller lämnats muntligen under förhandlingen och således ingår i processmaterialet. Av detta följer att en sekretessbelagd uppgift som finns i handling som det hänvisas till vid en huvudförhandling anses förebringad i sekretesslagens mening och blir därmed offentlig även om den inte lämnas muntligen. För att få sekretessen att bestå för sekretessbelagda uppgifter måste hänvisningen till uppgifterna eller handlingen som innehåller uppgifterna göras bakom stängda dörrar.

8 Muntlig förberedelse m.m.

Rekommendation: Åklagaren bör alltid påkalla sammanträde för muntlig förberedelse när det behövs och kan vara till nytta för den kommande huvudförhandlingen.

8.1 Inledning

Tidigare har det krävts särskilda skäl för att rätten ska få hålla sammanträde för muntlig förberedelse. Kravet på särskilda skäl är nu borta och i stället gäller att sammanträde *ska hållas* om det behövs för målets förberedelse eller av något annat skäl (45 kap. 13 § rättegångsbalken). Lagändringen motiveras med att kravet på att det ska finnas ”särskilda skäl” kan leda till att ett sammanträde inte kommer till stånd trots att det kanske skulle vara till fördel för handläggningen

I många sammanhang har hävdats att muntlig förberedelse i brottmål inte hålls i tillräckligt stor utsträckning. I Idéskriften (s. 62) uttalas att förberedelse i brottmål kan användas på ett mer systematiskt och effektivt sätt för att utreda vad som egentligen är tvistigt och därigenom ”skala bort” onödiga vittnen och annan onödig bevisning inför huvudförhandlingen.

Ett alternativ, eller komplement, till muntlig förberedelse kan vara att tingsrätten i enlighet med 45 kap. 10 § tredje stycket rättegångsbalken, förelägger den tilltalade att skriftligen redovisa sin inställning till åtalet och grunden för inställningen.

Det finns även möjlighet för åklagaren att innan åtal väcks kalla till sammanträde enligt 23 kap. 18 § rättegångsbalken. Ett sådant sammanträde får hållas

om det kan antas vara till fördel för åtalsbeslutet eller för sakens fortsatta handläggning. Detta sammanträde kan fylla samma funktion som en muntlig förberedelse när det gäller att klargöra ståndpunkter och ge åklagaren bra förutsättningar för att ange en preciserad bevisuppgift.

8.2 Förutsättningar för muntlig förberedelse

Avsikten är att muntlig förberedelse ska användas när det kan underlätta och effektivisera den kommande huvudförhandlingen. Detta gäller framför allt handläggningen av stora och komplicerade mål, men det kan även finnas andra situationer då en förberedande förhandling kan vara bra.

Det finns klara processekonomiska fördelar av att så tidigt som möjligt klargöra den tilltalades ståndpunkter rörande olika moment som rör den åtalade gärningen både när det gäller objektiva och subjektiva rekvisit samt vad som kan vitsordas eller medges. En ordentlig genomgång av materialet och inställningen till åtalet vid ett sammanträde under förberedelsen av målet kan alltså i många fall leda till en smidigare huvudförhandling genom att parterna redan före denna är på det klara med varandras inställning (prop. s. 135.). Syftet med sammanträdet är att parterna under huvudförhandlingen ska kunna begränsa sin argumentering och bevisning till de punkter som är stridiga. Genom att den tilltalades inställning till olika delar av åtalet klargörs kan åklagarens bevisuppgift bli så precis som möjligt och endast omfatta de moment som är stridiga. Genom att hålla sammanträdet blir det möjligt att renodla förhandlingen till de delar som är viktiga för parterna. Det blir då möjligt att anpassa förhandlingen och planera den på ett effektivt sätt.

Under sammanträdet bör även klargöras vilka delar av processmaterialet som kan läggas fram genom hänvisning och inte behöver föredras muntligen (se kapitel 7.3).

8.3 Åklagarens handläggning

Åklagaren är den som när åtal väcks känner till målet bäst. I motsats till domstolen har åklagaren hela bilden av vilken inställning den tilltalade redovisat i olika frågor under förundersökningen. Slopandet av särskilda skäl för hållande av muntlig förberedelse innebär att åklagaren i samband med att åtal väcks bör utnyttja möjligheten att på ett aktivt sätt överväga om muntlig förberedelse ska begäras. Även om målets omfattning och komplexitet självfallet fortfarande är av stor betydelse vid detta ställningstagande, bör åklagaren uppmärksamma att muntlig förberedelse inte endast behöver aktualiseras i de allra största målen utan även kan behöva hållas i mindre omfattande och komplexa mål. Det kan t.ex. vara så att den tilltalade under förundersökningen, trots ansträngningar från polis och åklagare, inte klart angivit sin inställning eller flera gånger ändrat inställning i olika frågor. I en sådan situation kan det även i något mindre omfattande mål vara nödvändigt med ett sammanträde för muntlig förberedelse där frågorna kan redas ut under rättens ledning. I annat fall finns det risk att frågorna aktualiseras först under huvudförhandlingen med alla de problem detta för med sig.

Åklagaren bör i stämningsansökan ange om muntlig förberedelse begärs samt grunden för detta.

Åklagaren bör självfallet även vara aktiv i de fall sammanträde för muntlig förberedelse kommer till stånd. I detta ligger att åklagaren inte bör "släppa" frågeställningar i situationer där den tilltalade inte på ett tillfredsställande sätt redovisar sin inställning. Åklagaren bör verka för att parternas ståndpunkter i de frågor som avhandlats sammanfattas muntligen vid slutet av sammanträdet så att det står helt klart vad som har protokollerats av rätten.

Även om en muntlig förberedelse kan ha stor betydelse för att klargöra parternas ståndpunkter måste framhållas att den tilltalade inte är bunden av vad han eller hon har sagt eller utfäst vid en förberedelse. Den tilltalade har alltid rätt att ändra sina uppgifter eller komma med nya uppgifter vid huvudförhandlingen. Eftersom uppgifterna från den muntliga förberedelsen dock finns protokollerade kan dessa användas i syfte att få den tilltalade att förklara varför han ändrat sig vilket kan få betydelse i bevishänseende. För att detta ska få effekt är det angeläget att den tilltalade, och inte enbart hans försvarare, är närvarande vid förberedelsen.

8.4 Svaromål i brottmål

Åklagaren bör i omfattande mål även begära att rätten förelägger den tilltalade och hans förvarare att inkomma med svaromål enligt 45 kap. 10 § tredje stycket rättegångsbalken. Om den tilltalade på detta sätt föreläggs att ange sin inställning till åtalet och grunden för inställningen skapas bättre förutsättningar för en effektiv handläggning vid huvudförhandlingen.

8.5 Sammanträde enligt 23 kap. 18 § rättegångsbalken

Allmänna utgångspunkter

Innan åklagaren beslutar om åtal, får åklagaren hålla ett särskilt sammanträde med den misstänkte eller den misstänktes försvarare, om detta kan antas vara till fördel för åtalsbeslutet eller för sakens fortsatta handläggning i övrigt (23 kap. 18 § rättegångsbalken).

Reformen innebär inte några förändrade regler för sammanträde enligt 23 kap. 18 § rättegångsbalken.

Sammanträdet innehåll

De frågor som särskilt kan avhandlas vid ett sammanträde är bl.a. den misstänktes inställning till de påståenden som åklagaren ämnar göra i rättegången. Åklagaren, som av naturliga skäl normalt sett har den bästa överblicken av förundersökningen, torde ha förhållandevis goda möjligheter att kunna avgöra om det finns möjligheter att spara tid i processen. Åklagaren kan exempelvis se till att rättegången förenklas genom att i åtalet ta hänsyn till den misstänktes inställning. Även bevisfrågor ska kunna diskuteras, liksom frågor om skadeståndsanspråk (prop. 1986/87:89 s. 94).

För åklagaren har sammanträdet dessutom fördelen att det går att säkerställa att stämningsansökan behandlar den misstänktes invändningar på ett korrekt sätt. Likaså kan ett sammanträde tydliggöra parternas positioner inför huvudförhandlingen, vilket kan göra det möjligt att undvika att onödig bevisning åberopas av åklagaren eller den misstänkte.

Åklagarens handläggning

Bestämmelserna om sammanträde innan åtal väcks har hittills inte fått den tillämpning som har varit avsedd. I dagsläget torde sammanträden av detta slag användas framförallt i mål där förundersökningen är synnerligen omfattande, eller ärenden som gäller misstänkt brottslighet som av något skäl är svårbedömd. Det kan dock finnas goda skäl för åklagare att ta initiativ till sammanträden i större omfattning än vad som görs i dag (Idéskriften, s. 40 ff.)

Sammanträden behöver inte begränsas till enbart stora och komplicerade ärenden utan kan fylla en viktig funktion även vid ärenden som rör exempelvis bedrägerier, vålds- och narkotikabrott.

Ytterligare tid kan vinnas, och ännu bättre möjligheter kan ges till försvararen att läsa in och ta ställning till materialet genom att använda sig av löpande delgivning av förundersökningen. Om den misstänkte och försvararen kontinuerligt får del av utredningen får de möjlighet att på ett tidigt stadium framföra eventuella synpunkter och begära utredningsåtgärder. Då skapas samtidigt ett incitament för försvararen att läsa in och ta ställning till materialet tidigare än vad som ofta sker i dag.

Åklagaren bör i utökad omfattning överväga om det finns ett behov av att hålla ett sammanträde enligt 23 kap. 18 § rättegångsbalken. Åklagaren bör även, om det inte skett tidigare, vid sammanträdet presentera en preliminär gärningsbeskrivning och bevisuppgift.

Sammanträdet bör enligt Åklagarmyndighetens allmänna råd (ÅFS 2005:24), dokumenteras genom protokoll. Av protokollet bör framgå tid, plats, vilka som har varit närvarande och vad som förekommit vid sammanträdet. Särskilt bör antecknas vad parterna anfört och vilka ståndpunkter de intagit i de frågor som behandlats vid sammanträdet. Den misstänkte och dennes försvarare bör beredas tillfälle att ta del av protokollet (se Rapport 1998:2, Handläggning av omfattande mål om ekonomisk brottslighet s. 31).

Frivillighet

Det kan självfallet också uppstå situationer där den misstänkte och dennes försvarare inte är villiga att skapa fördelar för åtalsbeslutet, eller verka för sakens handläggning i övrigt. En misstänkt behöver som bekant inte medverka i en förundersökning i vidare mån än han eller hon själv vill. I sådana fall kan den misstänkte och försvararen självfallet inte tvingas att delta vid sammanträdet. För att sammanträdet ska få önskad effekt får det förutsättas att den misstänkte och försvararen är villiga att medverka mer eller mindre aktivt vid sammanträdet. Om den misstänkte och försvararen visserligen inställer sig men vägrar att medverka framstår sammanträdet som meningslöst. Om sammanträdet däremot får önskad effekt och den misstänkte tar till vara möjligheten

att framföra synpunkter och påkalla utredningsåtgärder kan sammanträdet vara ett alternativ till den muntliga förberedelsen i brottmål.

9 Avvisning av bevisning

Rekommendation: Om åklagaren bedömer att det finns en uppenbar risk för att bevisning kan komma att avvisas, och det inte går att lämna några upplysningar som kan leda till en bevisupptagning bör åklagaren, med hänsyn till omständigheterna i det enskilda målet, överväga att återkalla bevisningen och ta ställning till om det påverkar bevisläget så att åtalet bör läggas ned.

Åklagaren bör i aktuella fall begära att den tilltalades bevisning ska avvisas.

9.1 Inledning

Domstolarna har hittills inte haft möjlighet att komma till rätta med problemet med mål som blir liggande på grund av svårigheter att delge vittnen kallelse till förhandling. Om parterna själva inte återkallat bevisningen har domstolarna inte haft någon möjlighet att göra något åt situationen. Den nya regeln innebär att rätten får avvisa ett bevis, om det trots rimliga ansträngningar inte kan tas upp och avgörandet inte bör fördröjas ytterligare (35 kap. 7 § rättegångsbalken). I förarbetena konstateras att regeln kan innebära en ökad risk för rättsförlust om en part förlorar målet till följd av avvisningen. Mot detta ställs dock motpartens rätt att få sin sak prövad inom skälig tid.

9.2 Förutsättningar för avvisning

Beviset kan inte tas upp

Innebörden av att beviset inte kan tas upp är att beviset inte är tillgängligt och därför inte kan läggas fram inför rätten. Vid bedömningen av vad som i det enskilda fallet utgör rimliga ansträngningar för att få till stånd en bevisupptagning måste beaktas:

- vilka åtgärder som vidtagits för att få till stånd bevisupptagningen
- vilka ytterligare åtgärder som kan anses meningsfulla att vidta

Utgångspunkten bör vara att de möjligheter som står till buds för att få en bevisperson att inställa sig till förhandlingen bör övervägas innan det blir aktuellt att avvisa bevisningen. Det gäller vilka åtgärder som bör vidtas såväl för att få t.ex. ett vittne delgiven kallelse till förhandlingen som för att få detta vittne att också inställa sig till förhandlingen. Vilka åtgärder som är rimliga att vidta är beroende av omständigheterna i det enskilda fallet, och får således bedömas från fall till fall, bl.a. utifrån i vilken mån ytterligare förseningar kan accepteras. Arbetet med att skapa förutsättningar för en bevisupptagning ankommer inte bara på rätten, utan också i hög grad på den part som har åberopat beviset (prop. s. 231). Vilka åtgärder som ska vidtas av rätten för att nå förhörspersonen bör således kunna påverkas av i vilken omfattning en part är

behjälplig med uppgifter om var personen befinner sig och annat som kan ha betydelse.

Avgörandet bör inte fördröjas ytterligare

Den andra förutsättningen, att avgörandet inte bör fördröjas ytterligare, kan inte bedömas enbart utifrån antalet inställda förhandlingar, vid vilka försök att få till stånd en bevisupptagning gjorts. Det bör också beaktas hur lång tid handläggningen av målet har tagit (prop. s. 159 ff.). Ett viktigt skäl för införandet av denna bestämmelse är att den tilltalade har rätt att få sin sak prövad inom skälig tid.

Hänsyn måste därvid tas till vad som föranlett att handläggningen dragit ut på tiden. Om det är domstolen eller motparten som varit orsak till att avgörandet fördröjts bör detta inte gå ut över en parts möjligheter att få sina vittnen hörda. Vid bedömningen bör också hänsyn tas till vilket sorts bevis som är aktuellt och vilken betydelse detta kan tänkas ha för målets utgång. Det är i allmänhet mindre lämpligt att dröja med att avgöra ett omfattande mål på grund av svårigheterna med att lägga fram ett mer eller mindre perifert bevis. En annan faktor som lyfts fram i förarbetena som bör tillåtas spela in vid bedömningen, är de konsekvenser som en inställd eller fördröjd huvudförhandling kan få för andra kallade. Det sägs uttryckligen att parter, vittnen och andra som deltar normalt inte ska behöva inställa sig upprepade gånger i onödan (prop. s. 231). I detta sammanhang bör det dock påminnas om att finns möjlighet att ta upp bevisning utom huvudförhandling.

Om beviset blir tillgängligt

Om ett bevis som avvisats av rätten blir tillgängligt bör det kunna tas upp enligt de regler som gäller för återopande av ny bevisning (prop. s. 161).

9.3 Åklagarens handläggning

Först kan anmärkas att den nya bestämmelsen träffar både den tilltalade och åklagaren, dvs. villkoren är desamma för båda parterna i rättegången (jfr principen om *equality of arms*; se t.ex. Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 2 uppl., 2002, s. 211).

Inte alltför sällan visar det sig vara omöjligt för domstolen att nå ett vittne med en kallelse och att förhandlingen då får ställas in. I andra fall lyckas domstolen till slut delge vittnet kallelsen, men om han eller hon trots detta uteblir får förhandlingen också normalt ställas in. Om parten i en sådan situation inte återkallar bevisningen har domstolen hittills inte haft några möjligheter att komma till rätta med problemet.

Den föreslagna regeln torde för brottmålets del i första hand komma att gälla vittnen. Om en åklagare råkar ut för att ett återopat vittne inte inställer sig har åklagaren att överväga om beviset kan återkallas, om annan bevisning kan återopas i stället och i sista hand om åtalet bör läggas ned därför att en fällande dom inte längre kan förväntas. I förarbetena framhålls att det är först

när dessa överväganden inte görs eller inte leder till att målet kan avgöras som det blir aktuellt för rätten att pröva frågan om avvisning (prop. s. 159 f.).

I förarbetena framhålls samtidigt att ett beslut om avvisning av t.ex. ett vittne aldrig bör få komma som en fullständig överraskning. Även om lagstiftaren valt att inte införa någon uttrycklig bestämmelse av denna innebörd, framhålls att det ligger i sakens natur att rätten har haft kontakt med den part som åberopat vittnet och att parten då också upplysts om risken för avvisning (prop. s. 160). Det framhålls också att det ofta kan vara lämpligt att parten ges en viss frist för att komma in med uppgift om ny adress till vittnet eller andra uppgifter som har betydelse för att bevisupptagningen ska kunna ske.

Om rätten sålunda hos åklagaren till slut väcker frågan om avvisning av bevisning och åklagaren alltjämt vidhåller det åberopade beviset och åtalet, bör åklagaren skyndsamt komma in med uppgifter som har betydelse för att bevisupptagningen ska kunna ske. I det sammanhanget kan beaktas att det inte är av någon avgörande betydelse vilka omständigheter som ligger bakom det förhållandet att bevisningen inte finns tillgänglig. Åklagaren bör därvid noga överväga de omständigheter som anges ovan i fråga om huruvida rätten tycks ha förutsättningar att avvisa bevisningen. Den fråga rätten primärt har att besvara är i vilken mån avgörandet inte kan tillåtas att bli ytterligare fördröjt. Vid bedömningen ska rätten framför allt utgå från den part som inte åberopat beviset. Om den situationen uppstår att åklagaren själv bedömer att det inte går att presentera några relevanta uppgifter som kan leda till en framtida bevisupptagning framstår det som rimligt att ytterst återkalla bevisningen. Åklagaren bör i det sammanhanget bedöma om bevisläget har försämrats så att åtalet bör läggas ned.

Det bör dock framhållas att lagändringen syftar till att ge *domstolarna* en möjlighet att avvisa bevisning. Om åklagaren, av olika skäl, har intressen i att själv inte återkalla beviset bör åklagaren naturligtvis inte göra det utan i stället överlämna till rätten att fatta beslut i frågan.

Inte alltför sällan uppstår även situationen att den tilltalades vittnen, av olika skäl, inte går att delge eller inte inställer sig till huvudförhandlingen. I dessa fall bör åklagaren vara aktiv och begära att beviset ska avvisas om det inte kan tas upp trots flera försök.

10 Hovrättsprocessen

Rekommendation: Åklagaren bör verka för att hovrättsprocessen blir en överprövning och inte en omprövning. Omförhör och tilläggsförhör bör därför undvikas när det är möjligt.

Åklagaren bör ange tydliga och preciserade bevisuppgifter samt ange om beviset kan presenteras genom hänvisning. Om motparten inte anför tillräckliga skäl för tilläggsförhör eller omförhör bör åklagaren motsätta sig nya förhör.

Den åklagare som har haft ett mål i tingsrätten är bäst lämpad att avgöra om omförhör eller tilläggsförhör krävs i hovrätten och bör därför handlägga målet även i hovrätten, i vart fall under förberedelserna inför hovrättsprocessen.

Den åklagare som har haft ett mål i tingsrätten bör i akten anteckna omständigheter som är av betydelse för presentationen av bevisningen i hovrätten.

Åklagaren bör lämna synpunkter på målets handläggning i hovrätten.

Åklagaren bör utnyttja hovrätternas möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling och begära detta när det är lämpligt.

Om huvudförhandling ska hållas i hovrätten bör åklagarens inställning vara att den tilltalade ska vara närvarande och att hans talan ska förfalla om han inte kommer.

10.1 Inledning

Ny syn på hovrättsprocessen

Hovrätten ska i större utsträckning än tidigare grunda sin prövning på samma material som legat till grund för tingsrättens avgörande. Hovrättens prövning ska vara en överprövning och inte en omprövning av tingsrättens avgörande. Hovrättens främsta uppgift ska vara att kontrollera att tingsrättsavgörandena är riktiga och rätta till eventuella felaktigheter. Detta innebär en ny syn på hovrättsprocessen och ett tydliggörande av att tyngdpunkten i rättsskipningen ska ligga i första instans.

Ny huvudregel – uppspelning av videoförhör

Muntlig bevisning i hovrätten kommer som huvudregel att läggas fram genom att den videoupptagning som gjorts av förhöret i tingsrätten spelas upp. Detta gäller även förhören med tilltalad och målsägande (35 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken).

En uppspelning i hovrätt av ett förhör som i tingsrätten dokumenterats genom en videoupptagning anses utgöra ett generellt sett lika gott underlag

för bevisvärderingen som ett omförhör. Mot bakgrund av de olägenheter som är förenade med att förhör tas upp på nytt anser regeringen att det i många fall rent av kan vara så att en videoupptagning är att föredra från bevisvärderingssynpunkt.

Färre omförhör kommer att effektivisera hovrättsprocessen. Huvudförhandlingarna kommer att kunna genomföras under smidigare former och vissa mål som enligt dagens regler hade krävt en huvudförhandling kommer att kunna avgöras på handlingarna. Antalet huvudförhandlingar som måste ställas in p.g.a. att vittnen eller andra förhörspersoner uteblir kan antas minska. Färre omförhör innebär även att vittnen och andra slipper upprepa sina berättelser i flera instanser, något som framstår som särskilt angeläget från ett brottsofferperspektiv. En minskning av antalet omförhör bidrar också till att begränsa parternas rättegångskostnader (prop. s. 200 ff).

För att de nya bestämmelserna ska få avsedd verkan är det viktigt att reglerna tillämpas på ett offensivt sätt. Åklagaren bör därför, vilket också förutsätts i förarbetena, utnyttja möjligheten att lämna synpunkter på målets handläggning.

10.2 Bevisning i hovrätten

Muntlig bevisning - inklusive tilltalads och målsägandens berättelser - som har förebringats i tingsrätten kommer i hovrätten att kunna presenteras genom

- uppläsning av eller hänvisning till referat ur tingsrättens dom
- uppspelning av eller hänvisning till ljud- eller videoupptagning från tingsrätten
- uppspelning av videoupptagning samt tilläggsförhör
- omförhör

När det gäller hänvisning till handlingar, se kapitel 7.

Tilltrosbestämmelsen

Tilltrosbestämmelsen i 51 kap. 23 § rättegångsbalken ändras så att hovrätten får frånga tingsrättens tilltrosbedömning, om beviset läggs fram genom en videoupptagning av förhöret i tingsrätten. Bestämmelsen ändras också på så vis att det uttryckligen framgår att den omfattar samtliga förhör som hålls i bevissyfte.

I propositionen uttalas att hovrätten har en långtgående skyldighet att se till att tilltrosbevisning förebringas genom en videoupptagning eller tas upp på nytt genom ett nytt förhör för att säkerställa att hovrätten inte av formella skäl är förhindrad att meddela en i materiellt hänseende riktig dom. Har parten inte i tillräcklig utsträckning åberopat uppspelning av videoupptagningen eller omförhör åligger det hovrätten att självant ta initiativ till detta, om det finns anledning att anta att det finns skäl att en ändring av tingsrättens bevisvärdering bör ske. Vidare uttalas att även om en ändring alltid får ske till förmån för den tilltalade, bör hovrätten ändra tingsrättens bevisvärdering utan en

uppspelning eller ett omförhör endast när videoupptagningen inte kan läggas fram i fullgott skick och inte heller ett omförhör kan komma till stånd (prop. s. 209 f).

I författningskommentaren konstateras att parterna har det primära ansvaret för att tilltrosparagraferna inte hindrar en ändring av tingsrättens dom enligt överklagandet. Parterna ska alltså, på samma sätt som hittills, i överklagandet respektive svarsskrivelsen ange vilken bevisning som åberopas, vad som ska styrkas med varje bevis och i vilken utsträckning åberopad muntlig bevisning ska tas upp på nytt. I detta anses ligga att parterna bör ange synpunkter på hur muntlig bevisning som inte ska tas upp på nytt ska läggas fram. Om hovrätten skulle finna att tingsrättens tilltrosbedömning kan behöva ändras, bör den med stöd av 35 kap. 13 § fjärde stycket rättegångsbalken spela upp ljud- och bildupptagningarna av förhören (prop. s. 272 f).

När kan beviset tas upp på nytt?

Om tingsrätten har tagit upp ett bevis behöver det tas upp på nytt endast om hovrätten finner att det är av betydelse för utredningen (35 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken). När muntlig bevisning kan läggas fram genom en ljud- och bildupptagning från tingsrättsförhöret får bevisningen tas upp på nytt endast om ytterligare frågor behöver ställas till den hörde. Bestämmelsen avser även förhör med den tilltalade och målsäganden.

Enligt uttalanden i propositionen kan tre olika fall urskiljas där det kan behöva ställas ytterligare frågor.

- En part tillåts åberopa nya omständigheter vars existens blir tvistiga och någon av parterna vill föra bevisning om dessa genom ett nytt förhör med någon som redan hörts vid tingsrätten.
- Ny bevisning gör det nödvändigt att ta upp beviset på nytt. Om det t.ex. förekommer ett nytt vittne i hovrätten, kan ett förhör med ett tidigare hört vittne vara nödvändigt för att hovrätten ska kunna göra en riktig värdering av det nya beviset. Uppgifter från ett nytt vittne kan föranleda följdfrågor till ett vittne eller någon annan som hörts i bevissyfte i tingsrätten.
- Det råder oklarheter om vad en förhörsperson menat med sin utsaga. Det kan t.ex. vara fråga om att vittnet under tingsrättsförhöret lämnat motstridiga uppgifter om en omständighet av betydelse. Om det däremot är fråga om svårigheter att göra en riktig bedömning av den bevisverkan uppgifterna kan ha ska förhöret läggas fram i form av en uppspelning av en ljud- och bildupptagning. Att vittnet har lämnat svävande uppgifter i allmänhet behöver alltså inte utgöra skäl för ett kompletterande förhör. I en sådan situation råder det många gånger inte något egentligt tvivel om vad vittnet menat. Förnyat förhör bör alltså inte ske endast för att parten begär en förnyad bedömning av den utsaga som lämnats i tingsrätten (prop. s. 234).

Förnyat förhör i hovrätten kan äga rum antingen i form av ett tilläggsförhör där videoförhöret från tingsrätten först spelas upp, därefter ställs tilläggsfrågor till förhörspersonen, eller i form av ett omförhör där ett helt nytt förhör hålls.

Tilläggsförhör eller omförhör

Om beviset ska tas upp på nytt ska detta som huvudregel äga rum genom ett tilläggsförhör. Enligt 36 kap. 16 § andra stycket rättegångsbalken ska förhör som hålls i högre rätt inledas med uppspelning av den ljud- och bildupptagning som skett i lägre rätt om det inte är olämpligt.

Efter det att förhöret spelats upp ska kompletterande frågor ställas. Möjligheten till tilläggsförhör gäller endast förhör som dokumenterats genom en ljud- och bildupptagning. Det är alltså inte möjligt att hålla ett tilläggsförhör om det tidigare förhöret har dokumenterats på något annat sätt, t.ex. endast genom en ljudupptagning (i dessa fall ska omförhör hållas).

Om ett tilläggsförhör ska hållas kan det enligt propositionen i många fall främja en effektivare och mer ändamålsenlig handläggning om vittnet är närvarande när uppgifterna från det tidigare förhöret läggs fram. Vittnet har då klart för sig vilka uppgifter han eller hon lämnade vid det första förhöret när de kompletterande frågorna ska ställas. I andra fall kan det däremot saknas skäl att vittnet närvarar när uppgifterna från det tidigare förhöret läggs fram, t.ex. om helt nya frågor ska ställas för att styrka nya omständigheter i hovrätten som parten tillåtits åberopa. Rätten ska därför, utifrån vad som kan vara lämpligt i det enskilda fallet, avgöra om vittnet ska närvara när videoupptagningen läggs fram eller om de tidigare lämnade uppgifterna bör presenteras i vittnets frånvaro.

Omförhör ska hållas när det inte är möjligt eller om det är olämpligt att spela upp videoförhöret från tingsrätten. Exempel på detta är när det tidigare förhöret, med hänsyn till hur målet kommit att gestalta sig i högre rätt, helt förlorat i aktualitet. Ett annat exempel är när upptagningen av någon anledning inte finns tillgänglig vid huvudförhandlingen eller visar sig vara av så dålig kvalitet att det inte har förväntat bevisvärde. Ytterligare exempel kan vara om den som hördes vid tingsrätten hördes över många åtalpunkter eller olika moment utan att dessa kan skiljas åt och processen i hovrätten endast avser någon eller några av dessa delar. Även i de fall där en förhörsperson t.ex. pekat på en karta och detta inte tydligt kan uppfattas på inspelningen kan det bli aktuellt med omförhör (se kapitel 2.3).

Reglerna om tilläggs- och omförhör gäller även förhör med tilltalad, målsägande och sakkunnig.

Underlaget för bedömningen av om beviset ska tas upp på nytt

Av 35 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken följer att det liksom tidigare är hovrätten som har det slutliga ansvaret för bedömningen av om den muntliga bevisningen ska tas upp på nytt. Detta innebär emellertid inte att parternas åsikt saknar betydelse. Tvärtom är det i första hand parterna som ska ta ställning till om det krävs ytterligare frågor till den som redan hörts i tingsrätten. Av 51 kap. 4 och 9 §§ rättegångsbalken följer bl.a. att klaganden respektive motparten ska ange om han eller hon vill att det ska hållas ett förnyat förhör och i så fall skälen till detta.

Dessa bestämmelser innebär inte att en part som vill ha ett nytt förhör i hovrätten behöver avslöja vilka frågor han eller hon tänker ställa. I allmänhet är det tillräckligt att parten anger att ytterligare frågor behövs och skälen till det, t.ex. att vissa närmare angivna uppgifter som lämnats i tingsrätten är oklara eller att ny bevisning eller nya omständigheter gör det nödvändigt med ytterligare frågor till den som redan hörts i tingsrätten. Parten är även skyldig att utförligt ange vad som ska styrkas med varje bevis. Sådan skyldighet har hittills gällt endast i fråga om förhör med vittnen och sakkunniga. Genom ändringen utsträcks skyldigheten till att avse samtliga förhör som hålls i bevis syfte, alltså även förhör med den tilltalade, målsäganden och medtilltalade. Om hovrätten redan på det skriftliga materialet finner något som tyder på att ytterligare frågor kan behöva ställas till den som redan hörts kan rätten ta upp frågan med parterna inom ramen för den materiella processledningen (prop. s. 234 f)

Tillåter hovrätten förhöret och visar det sig att parten inte ställer några andra frågor än de som redan har ställts i tingsrätten kan reglerna om ansvar för rättegångskostnader vid vårdslös eller försumlig processföring spela en viss roll.

Som ett led i sin beredning av målet kommer hovrätten att behöva kontrollera att ljud- och bildupptagningen av åberopade förhör har en godtagbar kvalitet. Viktigt är självklart att detta sker i sådan tid att parterna kan underrettas i god tid före förhandlingen om det finns brister i kvaliteten. Utrymme måste finnas för parterna att ta ställning till hur bevisningen i sådana fall ska förebringas samt tid för hovrätten att kalla förhörspersoner till förhandlingen.

Den tilltalades och målsägandens rätt att komma till tals i rättegången

Även om den tilltalade inte längre kommer att ha en obligatorisk rätt att höras på nytt i hovrätten så har denne rätt att under huvudförhandlingen lägga fram sin sak genom en muntlig sakframställning.

I situationer där det kan bli aktuellt att döma till annat än böter torde den tilltalade i allmänhet behöva inställa sig personligen eftersom det i normalfallet är av betydelse för utredningen i påföljdsdelen att han eller hon är närvarande (prop. s. 205).

Förs i brottmål talan om enskilt anspråk är detta i många fall en omständighet som talar för att målsäganden ska kallas personligen, även om målsägandeförhöret inte ska tas upp på nytt i hovrätten. Någon ändring av reglerna om skyldighet för parter eller målsägande som inte för talan att inställa sig personligen till huvudförhandlingen görs inte

10.3 Åklagarens handläggning

Åklagarens muntliga bevisning

När det gäller *den egna muntliga bevisningen* får åklagaren liksom i dag utifrån förhöret i tingsrätten och tingsrättens dom bedöma om det åberopade förhöret utgör tilltrosbevisning eller inte. Om så inte är fallet är det ofta tillräckligt att förhörspersonens uppgifter, precis som tidigare, förebringas genom uppläsning av referat från domen – detta gäller även förhören med

tilltalad och målsägande. Det finns även möjlighet att enbart hänvisa till referatet. Om referatet inte är tillräckligt ska förhöret presenteras genom videoupptagningen eller genom en hänvisning till upptagningen. Om förhöret inte har filmats ska förhöret presenteras genom ljudupptagningen eller genom en hänvisning till denna.

Om det är fråga om tilltrosbevisning får åklagaren ta ställning till om förhöret enligt huvudregeln ska läggas fram genom en videoupptagning av förhöret i tingsrätten eller om det är nödvändigt med tilläggsförhör eller omförhör i hovrätten. För att nytt förhör ska få hållas krävs att ytterligare frågor behöver ställas till förhörspersonen. I första hand bör åklagaren utnyttja möjligheten till ett tilläggsförhör.

Den åklagare som har haft ett mål i tingsrätten har självfallet bättre förutsättningar att göra bedömningen om omförhör eller tilläggsförhör behövs i hovrätten. Det bör därför vara en målsättning att samma åklagare handlägger målet även i hovrätten, i vart fall under förberedelserna inför hovrättsprocessen.

För att säkerställa att inte information förloras, om en ny åklagare handlägger målet i hovrätten, bör den åklagare som haft ett mål i tingsrätten kortfattat i akten ange om det föreligger omständigheter som är av betydelse för presentationen av bevisningen i hovrätten. Dokumentationen i akten bör göras i ärendet i Cåbra; Ny handling, Arbetsmaterial.

Den tilltalades muntliga bevisning

Även när det gäller *den tilltalades muntliga bevisning* har åklagaren en viktig roll. Inte minst eftersom det finns en risk att den tilltalade kommer att försöka få till stånd omförhör i hovrätten även i situationer där det inte är sakligt motiverat. I de fall den tilltalade åberopar omförhör bör åklagaren ange sin inställning till frågan om ytterligare frågor behöver ställas och skälen till detta. Åklagaren bör utgå från de tre situationer som nämns i förarbetena (se ovan). Oriktiga påståenden om att en förhörsperson i tingsrätten lämnat motstridiga uppgifter eller över huvud taget inte tillfrågats om en omständighet av betydelse ska tillbakavisas.

Vidare bör ny bevisning, nya invändningar och nya påståenden om olika sakförhållanden inte okritiskt godtas som skäl för att ytterligare frågor behöver ställas till förhörspersonen. Även i en sådan situation kan det vara så att vittnets berättelse i tingsrätten är sådan att de nya förhållandena inte innebär att några ytterligare frågor behöver ställas.

Om den tilltalade begär att åklagarens vittnen ska höras på nytt bör åklagaren, på samma sätt, motsätta sig detta om inte tillräckliga skäl anförs.

En situation är att den tilltalade ändrar sina uppgifter och lämnar en helt ny berättelse i hovrätten. Om den tilltalade påkallar omförhör med sig själv kan diskuteras om det är meningsfullt att först lyssna på versionen från tingsrätten. Å andra sidan bör de nya reglerna avhålla en tilltalad från att komma med en ny version i hovrätten om han eller hon vet att förhöret från tingsrätten först kommer att spelas upp. Att hovrätten först får lyssna på en ver-

sion innebär ofta att den nya versionen kan ifrågasättas. Detta blir tydligare om förhöret spelas upp än om åklagaren endast i ett förhör får möjlighet att konfrontera den tilltalade med den förra versionen. Om den nya versionen innebär ett erkännande är dock förhållandena annorlunda. Åklagaren bör därför noga överväga värdet i att den tilltalades berättelse från tingsrätten spelas upp och ett *tilläggsförhör* därefter hålls, trots att det framgått att en helt ny berättelse kommer att läggas fram. Åklagarens argument för att tingsrättsförhöret ska spelas upp bör vara att detta har betydelse för trovärdigheten och tilltron till den tilltalades uppgifter.

Kompletterande frågor under huvudförhandlingen

Vid huvudförhandlingen kan det visa sig att det finns otydligheter i ett åberopat inspelat förhör och att det därför behövs ställas kompletterande frågor. Gäller förhöret en person som är närvarande i rätten är det för det mesta inga problem. Skulle det däremot gälla en förhörsperson som inte är närvarande, får rätten då ta ställning till om förhandlingen behöver ställas in eller om det kan lösas t.ex. genom ett kompletterande förhör per telefon. Att observera här är att om rätten i detta skede tillåter kompletterande frågor till en förhörsperson, kan detta i sin tur ge upphov till behov av kompletterande frågor till ytterligare förhörspersoner. Det är därför angeläget att kompletterande frågor inte tillåts vid hovrättsförhandlingen om inte hovrätten beslutat om detta före förhandlingen. Åklagaren bör därför i dessa situationer vara återhållsam med att framställa en sådan begäran. Om den tilltalade framställer en sådan begäran bör åklagaren motsätta sig detta om inte sakliga skäl anförs. Tillåter hovrätten trots allt ett förnyat förhör, och kan nödvändiga tilläggsfrågor inte ställas till t.ex. målsäganden eller vittne, kan det bli nödvändigt för åklagaren att anmäla hinder.

Kan målet avgöras utan huvudförhandling i hovrätten?

Reglerna om när hovrätten får avgöra ett mål utan huvudförhandling ändras inte. Huvudförhandling ska hållas om en part begär det och det inte är uppenbart att en sådan förhandling är obehövlig (51 kap. 13 § rättegångsbalken).

Möjligheten att spela upp förhör från tingsrätten ökar dock förutsättningarna för att avgöra fler mål utan huvudförhandling. I de fall när muntlig bevisning åberopas utan att nytt förhör ska hållas kommer mål, som tidigare krävt en huvudförhandling, att kunna avgöras utan huvudförhandling.

Åklagaren bör såväl vid överklaganden som vid avgivande av svarsskrivelser överväga frågan om målet kan avgöras utan huvudförhandling. Om det bedöms som möjligt och lämpligt att avgöra målet på handlingarna bör åklagaren begära detta. I de fall inte några omförhör behöver hållas och då tingsrättens dom innehåller en utförlig redogörelse av vad målet handlar om torde saken kunna utredas tillfredsställande utan huvudförhandling. Även om annan påföljd än böter eller villkorlig dom kan komma i fråga finns utrymme att avgöra målet på handlingarna. Detta gäller om t.ex. påföljdsfrågan är okomplicerad och kan utredas genom skriftväxlingen i målet.

Vad händer om den misstänkte uteblir från huvudförhandlingen i hovrätten?

När en tilltalad har överklagat tingsrättens dom har hovrätten, i de flesta fall, ansett att målet inte kan avgöras i den misstänktes utevaro och överklagandet har, om den tilltalade inte inställer sig personligen, förfallit. Frågan är emellertid hur detta synsätt förhåller sig till de ändrade reglerna om upptagning av bevisning. Påföljdsreglerna för parts utevaro ändras inte. Kan man hävda att målet inte kan utredas tillfredsställande om all bevisning från tingsrätten ska spelas upp i hovrätten?

I förarbetena (prop. s. 205) framhålls att det förhållandet att ett partsförhör normalt ska läggas fram genom en videoupptagning inte innebär att den personliga inställelsen saknar betydelse. Beträffande brottmål anges att den personliga inställelsen är till fördel om det är aktuellt med annan påföljd än böter.

Mot bakgrund av detta bör åklagarens inställning vara att, om huvudförhandling ska hållas i hovrätten, ska den misstänkte vara närvarande. Om den misstänkte inte inställer sig bör inställningen från åklagaren alltså vara att den tilltalades talan ska förfalla.

Särskilt om tilltrofrågan utifrån NJA 2006 s. 457

Om åklagaren överklagar en frikännande tingsrättsdom i vilken tingsrätten fäst tilltro till ett av den tilltalade åberopat vittne och den tilltalade inte själv åberopar vittnet (genom videoupptagning eller omförhör) kan åklagaren inte förlita sig på att hovrätten självmant ser till att videoupptagningen från tingsrättsförhandlingen spelas upp. I bevisuppgiften i överklagandet bör åklagaren därför uppge att hovrätten, för det fall den tilltalade inte själv åberopar vittnet och hovrätten bedömer att en uppspelning av videoförhöret kan komma att utgöra en förutsättning för att kunna ändra tingsrättens dom, bör ombesörja att videoupptagningen från tingsrättsförhandlingen spelas upp. (Se vidare ÅM:s RättsPM 2006:22).

11 Prövningstillstånd i hovrätt

Rekommendation: Åklagaren bör peka på möjligheten till partiellt prövningstillstånd så snart åklagaren anser att hovrätten enkelt och snabbt kan skilja sig från sådana delar som det från saklig synpunkt inte finns anledning att pröva ytterligare.

11.1 Grunderna för prövningstillstånd

I brottmål krävs prövningstillstånd i hovrätten om den tilltalade inte har dömts till annan påföljd än böter eller frikänts från ansvar för brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i sex månader.

Från och med den 1 november 2008 ska prövningstillstånd meddelas enligt 49 kap. 14 § rättegångsbalken om

- det finns anledning att betvivla riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till (*ändringsfall*)
- det inte utan att prövningstillstånd meddelas går att bedöma riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till (*granskningsfall*)
- det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt (*prejudikatfall*)
- det annars finns synnerliga skäl att pröva överklagandet (*extraordinära fall*).

Liksom tidigare innebär ordningen för prövningstillstånd att alla överklaganden som omfattas av systemet med prövningstillstånd prövas vart och ett för sig på sina egna meriter. Detta gäller vare sig de utgör självständiga överklaganden eller har gjorts anslutningsvis (prop. s. 182).

Prejudikatfallen och de extraordinära fallen är oförändrade. För ändringsfallen har författningstexten ändrats. Avsikten tycks (prop. s. 185 f. och 260) vara att skapa ett något mer generöst tillämpningsområde. Vidare uttalas att anpassningen sker för att låta lagtexten bättre stämma överens med gällande rätt.

Granskningsgrunden är ny. Den avser att träffa fall där det visserligen saknas en konkret anledning att betvivla riktigheten av tingsrättens avgörande (dvs. ändringsfall), men tingsrättens avgörande av något skäl framstår som svårbedömt. Granskningsgrunden förväntas i första hand bli tillämplig i mål där exempelvis domen inte innehåller en tillräckligt utförlig redovisning av förhörsutsagor, och ljud- och bildupptagningarna av något skäl inte finns tillgängliga, eller mål där domskälen är bristfälliga.

Reglerna om prövningstillstånd i tvistemål ändras. Har tingsrätten i en dom i brottmål även prövat enskilt anspråk mot den tilltalade krävs dock inte prövningstillstånd i den delen om överklagandet avser frågan om den tilltalade ska dömas för den åtalade gärningen som anspråket hänför sig till och prövningstillstånd meddelas i den frågan eller inte krävs (49 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken).

11.2 Partiellt prövningstillstånd

Möjlighet till partiellt prövningstillstånd införs. Syftet är att hovrätten på ett enkelt och snabbt sätt ska kunna skilja sig från sådant som det från saklig synpunkt inte finns anledning att pröva ytterligare. I brottmål kan prövningstillståndet begränsas till skadeståndsdelen, någon eller några av de åtalade gärningarna samt påföljden, eller till enbart påföljden eller till en fråga om förverkande. Prövningstillstånd kan emellertid inte begränsas till enbart skuldfrågan (prop. s. 261 ff.). Bestämmelserna är fakultativa.

Om hovrätten meddelar partiellt prövningstillstånd får beslutet i avslagsdelen anses vara ett slutligt beslut. Det kan då överklagas till högre instans enligt vanliga regler. För det fall avslagsbeslutet överklagas måste hovrätten ta ställning till om den fortsatta prövningen i hovrätten av någon särskild anledning

bör avvakta utgången i Högsta domstolen (se bestämmelserna om vilandeförklaring i 32 kap. 5 § rättegångsbalken).

Åklagaren bör peka på möjligheten till partiellt prövningstillstånd så snart åklagaren anser att hovrätten enkelt och snabbt kan skilja sig från sådant som det från saklig synpunkt inte finns anledning att pröva ytterligare.

12 Övergångsbestämmelser

Rekommendation: Om huvudförhandling har påbörjats före ikraftträdandet men avslutas därefter bör åklagaren överväga lämpligheten i att muntlig bevisning i en rättegång tas upp eller presenteras på olika sätt, bland annat med hänsyn till balansen i rättegången.

Åklagaren bör i fall där videoupptagning i tingsrätten har skett i enlighet med testlagen och målet har överklagats till Göta hovrätt överväga lämpligheten i att videoupptagningen ersätter omförhör i hovrätten.

12.1 Inledning

För flertalet av lagändringarna saknas övergångsbestämmelser. Detta innebär, enligt allmänt vedertagna grunder, att ändringarna träder ikraft och kan tillämpas på samtliga mål från och med den 1 november; detta oavsett om åtal har väckts eller huvudförhandling påbörjats före den 1 november.

Frågan om övergångsbestämmelser vid ny processlag behandlades av Processlagsberedningen vid införandet av rättegångsbalken. Processlagsberedningen uttalade att enligt allmänt vedertagna grunder ska en ny processlag tillämpas på varje processuell företeelse som inträffar efter det att lagen har trätt ikraft samt att det är utan betydelse om det materiella rättsförhållandet som är rättegångens föremål har uppkommit innan lagen trätt ikraft. Detta gäller alla nya bestämmelser av processrättslig innebörd, t.ex. förfarandet, överklaganden och bevisrätten.

En ny processlag får inte någon retroaktiv verkan. Den ändrar inte det processuella läge som redan har inträtt före ikraftträdandet. Den nya lagen ska dock omedelbart tillämpas även på en rättegång som börjat redan innan lagen trätt ikraft.

12.2 Åklagarens handläggning

Det är inte möjligt att förutse alla praktiska problem eller frågor rörande övergången till den nya lagstiftningen som kan komma att aktualiseras. Bedömningar kommer att behöva göras i enskilda ärenden. Några särskilt angelägna situationer tas dock upp här.

Om en rättegång har påbörjats före den 1 november men avslutas därefter ska den muntliga bevisning som läggs fram efter den 1 november, enligt huvudregeln, tas upp genom videoupptagning i tingsrätten och presenteras genom upptagningen i hovrätten. En bedömning måste emellertid göras i varje en-

skilt fall om det är lämpligt att muntlig bevisning dokumenteras eller presenteras *på olika sätt* i samma rättegång. Det är rätten som avgör frågan men åklagaren bör överväga lämpligheten i detta. Vid övervägandena bör åklagaren ta hänsyn bland annat till om balansen i processen påverkas av att bevisning tas upp eller presenteras på olika sätt och om det föreligger risk för att någon av parterna lider en rättsförlust.

I de fall där mål, som handlagts vid en tingsrätt som tillämpat testlagen, har överklagats till Göta hovrätt och där huvudförhandling i hovrätten äger rum efter den 1 november, bör åklagaren särskilt överväga lämpligheten i att uppspelning av videoupptagningarna från tingsrätten äger rum i stället för att omförhör hålls (med tilltalade och övriga). Detsamma gäller frågan om tilltrobevisning endast ska läggas fram genom en uppspelning och inte ett omförhör.

Eftersom förhören i tingsrätten inte har hållits under de rättsliga förutsättningar när det gäller tilltrobedömningar som gäller från och med den 1 november och eftersom förhören kanske inte heller har strukturerats på ett sådant sätt som krävs enligt de nya reglerna kan det bli nödvändigt att hålla omförhör i hovrätten. Åklagaren bör noga överväga om bevisningen i dessa fall bör presenteras enligt de nya reglerna. Om det framstår som olämpligt eller tveksamt ur ett rättssäkerhetsperspektiv bör åklagaren begära eller godta omförhör.

När det gäller övergångsbestämmelser för avgörande av mål utan huvudförhandling i tingsrätt hänvisas till kapitel 6.

13 Erfarenhetsutbyte

Rekommendation: Åklagaren bör aktivt använda sig av Rånets forum som kanal för frågor som rör den nya lagstiftningen.

Erfarenhetsutbyte kring den nya lagstiftningen har formaliserats så att alla åklagarkammare inom Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten har en kontaktperson för operativa frågor. Nätverket av kontaktpersoner hålls fram till årsskiftet 2008/2009 samman av kammaråklagare Eva Thunegard inom Rättegångsprojektet. Kontaktpersonerna på arbetsplatserna ansvarar för att återföra relevant information till övriga.

Utbyte av erfarenheter sker också med andra myndigheter.

Forum

Ett särskilt forum finns på Rånets kring den nya lagstiftningen, med syfte att ta tillvara åklagarnas erfarenheter och ge råd i olika sakfrågor. Den information som samlas in från forumet om tillämpningen av lagändringarna ska användas som underlag för praxisdiskussioner, nya rekommendationer och riktlinjer. Samtliga åklagare bör, antingen själva eller via sina kontaktpersoner, aktivt använda sig av forumet som kanal för frågor som rör den nya lagstiftningen.